

Europas själ

På spaning efter den tid som flytt

Livets gång - hur historia skapas

När de nedfrysta dollarmiljonärerna väcks till liv någon gång i framtiden, kommer de att vara hjälplösa som nyfödda barn. De blir tvungna att börja om på nytt, gå i skolan, "växa upp" och lära känna sin värld. Ingen människa kan leva något särskilt utvecklat liv utan att känna till sin historia.

Som små barn sänks vi ned i kulturens bad, skriver Lev Vygotskij, rysk pedagog och grundare av den kulturhistoriska skolan. Det sker utan ansträngning. Vare sig vi vill det eller inte bär vi ett gemensamt arv i våra institutioner, våra seder, våra celler. Bara i ögonblickets förhållande kan vi inbilla oss att vi klarar oss på egen hand, utan våra levande och döda bröder. För var kommer allt ifrån? Hur kan det moderna samhället vara en sådan fantastisk mångfald av rösträtt och rådhus, kyrkor och casinon, tidningar, arenor, bensinmackar, bibliotek, flyktingförläggningar, häkten, mejerier och sjukhus? Ett svar är givetvis av biologisk och social natur. Som människor behöver vi olika saker för att kunna leva. Men varför finns just dessa politiska partier, religiösa samfund och ideella organisationer? Hur har respekten för vår civilisation kunnat bibehållas, efter alla krig och när man så länge hävdade att vi bara är en djurart? Man förstår lätt att det måste ligga många gamla och urgamla processer bakom samhället som vi ser det idag.

Och hela tiden förändras det. Ingen kan stå utanför. Alla bidrar till historien, på gott och ont. När vi ställer oss i händelsernas centrum kan vi medverka till en bättre framtid. Vi tar aktiv del i "människans ofullbordade", arbetet att bygga en god värld. Ett negativt bidrag ger vi om vi oengagerat står och ser på när andra sätter igång processer som kan bli ödesdigra. Idag skapas nämligen framtidens värld. När vi fattar de avgörande besluten är vi styrda av gamla föreställningar och skuggor. Just i vår tid bryts kanske trenden. Sekelgammal materialism och utvecklingsoptimism gav oss världshistoriens blodigaste tid, nämligen 1900-talet. När förutsättningarna var som bäst, gick det som sämst. Detta förutsågs tidigt av författare som Viktor Rydberg och amerikanen Jack London.

Idag har vi möjligheten att leva på delvis nya förutsättningar. Naturrättsliga insikter har kommit hela mänskligheten till del genom dokumentet om de mänskliga rättigheterna, se bilagan i slutet av boken. Materialismen har ifrågasatts. Den mekanistiska fysiken och människosynen har ersatts av drömmen om ett andligt universum styrt av kärlek. Men mitt i New Age tvivlar många människor på både religion, vetenskap och politik. I de höga hastigheternas era har vi blivit på det klara med hur viktigt det är vad vi tänker och gör. Vi har i hög grad ödet i egna händer. Med tanken formas världar. Modern fysik bekräftar att människan som subjekt kan bestämma hur naturen skall uppfattas. En avgörande fråga blir därför vad vi vill med oss själva som tänkande, kännande och handlande varelser, för det blir vad vi gör av stunden på jorden. Det är verkligen dags att lära av historien och ta ny ställning till vår syn på människan och kunskapen, på samhället och naturen. Det är sanningens minut!

Det nödvändiga bruket

Hur får vi alltså ett bra liv? Det är den klassiska frågan inom praktisk filosofi, den gren som sysslar med etik och värdenormer. Levnadsregler har vi alla stött på. Mest älskad är nog den gyllene regeln: "Allt vad ni vill att människorna skall göra för er, det skall ni också göra för dem" (Matteus 7:12), men också en del utläggningar av den är upplysande, t ex

frimurardygderna (tystlåtenhet, försiktighet, måttlighet och barmhärtighet) och de fyra absoluterna i Moralisk upprustnings handlingskodex (absolut ärlighet, osjälviskhet, renhet och kärlek). Man kan också jämföra sitt sinnelag med en norm ur den religion eller ideologi man tillhör. Jag tänker ofta på Andens frukter i Galaterbrevets femte kapitel; kärlek, glädje, frid, tålmod, mildhet, godhet, trofasthet, ödmjukhet och självbehärskning. Är jag sån?

Den värsta norm jag stött på var yttrestyrningen i arbetslivet, vars kanske främsta symboler är klockan och fabriksvisslan. Dess roll i vår historia har påvisats av Lewis Mumford i avsnittet "The Monastery and the Clock", som ingår i hans utmärkta bok Teknik och civilisation. Det värsta Mumford kunde tänka sig var en människa som tar alla sina order från ett system och har förlorat förmågan att avvika från det.

Jag föddes i det lilla brukssamhället Norrahammar en mil söder om småländska Jönköping. Det ligger i en dalgång med något så ovanligt som en norrgående å, Tabergså, Sveriges Nilen. Vi bodde i ett vitt sekelskifteshus med korsfönster mitt i dalen vid ån, strax intill den lilla järnvägsstationen. Det gav oss en position mitt emellan kyrkan och bruket, men med flyktvägen klar. Långt innan jag tagit ställning eller ens visste vad valet betydde, stod jag mitt i tvärdraget mellan två traditioner, två skilda sätt att uppfatta livet.

Dalgången gick alltså i nordsydlig riktning och var ganska smal. När Tabergs gruvbolag fem kilometer söderut utvidgade med en ny stångjärnshammare, "Norre hammaren", på 1860-talet, fylldes den snabbt med affärsområden och villahus som klättrade upp för sluttningarna. Innan Norrahammar i Nådens år 1930 blev egen församling, tillhörde man Barnarp om man bodde öster om ån, Sandseryd om man bodde väster om den. Av många omständigheter, bl a vägarna, kan man dra slutsatsen att samhällsplanen är från före bilismens tid. Nog kunde en ardennerhäst med kärra ta sig fram längs de branta gatstupparna. När feskhandlarn började åka omkring i sin Volvo Duett, lärde han sig snart de behövliga knepen.

Mellan de branta sluttningarna fick man känslan av att leva i avskild, skyddad värld. Bruket var det allt överskuggande projektet. Nästan alla pappor arbetade där, medan mammorna tog hand om barnen, hus och hem. För en liten pojke eller flicka kunde det se ut som om framtiden var förutbestämd på samma sätt som i jordbrukssamhället. Man fick nog bestämma sig rätt så tidigt om man inte ville hamna på bruket. Man måste välja mellan kyrktuppen och hessa Fredrik.

Redan som liten pojke kunde jag förundrad stå och se på när arbetarna, de kollektivanställda, kom farande i stora, oordnade klungor omedelbart när signalen ljudit halv fem. De hade bråttom och visste inte hur de skulle komma hem fort nog. Cyklarna skumpade och hoppade över de ojämna kullerstenarna på den svagt norrsluttande Hammarvägen. Jag förstod inte mycket av försörjningsbördans verklighet. Hur jag tolkade brådskan och iven att komma hem minns jag inte. Men vilken kontrast när tjänstemännen i kostym kom, till fots de flesta, en och annan i bil en halvtimme senare, de som inte arbetade över åt disponenten. De såg ut som om de var på väg till kyrkan. På vintern hade de svarta galoscher krängda över sina skor.

Kontorsfolk arbetade inte längre utan kortare tid, för de började klockan åtta om morgnarna, när arbetarna redan hållit på i en timme. Man verkade vara noga med att hålla i sär arbetare och tjänstemän vid den här tiden, som var femtioalet.

När jag var sex-sju år kunde jag naturligtvis inte fatta hur samhällsstrukturen påverkade livet, men jag såg yttringar av det. Jag förundrades av det jag såg, denna uppdelning i dem som hade bråttom och cyklade hem i fula kläder och dem som hade vit skjorta och slips och inte verkade ha alls lika bråttom. Kanske hade jag någon diffus teori om denna uppdelning och frågade mamma och pappa om den. Jag minns inte. Men under gymnasieåren började

jag få en mycket bestämd inställning till industrin, färgad av mina obesvarade frågor. Det ansågs bara självklart att man skulle in på bruket, ta del i kafferasterna och tillverkningen av spisar och pannor. Jag praktiserade några somrar på verkstäder och kontor, och kom fram till att det där med att sitta på kontor till och med var tråkigare än gå i skolan. Arbetsspanssen var olidligt långa, uppgifterna monotona intill pest. Inget rum för fantasi och livsglädje. Bänkkamraten Claes Axelsson nynnade Beatleslåtar och såg fram emot kvällens dans i Folkets Hus. Kontoret där vi satt var varmt och dammigt och med en förfärlig massa pärmar att hålla reda på. Var det värt priset?

Så klart måste vi ha mat och kläder och någonstans att sova. Åtminstone en luffarhylla. Men detta? Denna oinskränkta indelning och reglering in på bara kroppen? Människor överlevde ju trots allt på stenåldern, riktigt bra enligt uppgift. Då fanns ett slags naturlig frihet. Nu hade hela världen blivit indelad efter ytterst rigorösa mönster. De som hade hittat på det hade finare kläder än de andra och större intresse av att det pågick. De kunde inte nöja sig med heltal, utan stoltserade med decimaler. De som inte var finklädde, och som råkade ut för decimalerna, verkade inte lika intresserade och hade på något sätt gett upp. Anledningen till alltihop var okänd men likväl på något sätt suggestivt närvarande i varenda detalj.

Varför arbetade alla i stort sett lika mycket? Och med tanke på det - varför denna futtiga skillnad i tid mellan olika grupper? Och varför hela året, och varför år efter år i en ändlös räckta decennier igenom, som om detta var vad livet gick ut på? Kanske fick man inte vara med alls i arbetslivet, om man inte ville vara på plats hela tiden, närhelst det gällde?

Idag är bruket nedlagt sedan ett antal år. De gamla övergivna verkstäderna står kvar, och här och där pågår tillverkning eller kultur i begränsad skala. Ett museum över vad som var. Kort på våra förfäder. Och jag tänker på dem som tillbringade hela sina liv där, min pappa och hans generation, farfar och hans. Och min farfars far, som lämnade skomakeriet inne i stan och blev verkmästare på plåten 1902. Och hans generation, alla med brukets anställningsnummer noga inpräntat i själva kyrkoböckerna, som om arbetsfördelningen skulle intressera Gud själv.

Ja. Bruket är nedlagt, en svunnen epok. Nog finns det spisar och pannor från Norrahammars Bruk ute i bygderna som på Raskens tid, och nog tillverkas modernare motsvarigheter nu annanstans. Men det är vemodigt ändå att se ett stort företags nedgång och fall. Det var ju över tusen anställda, när det gick som bäst på sextioalet. En ekonom skulle väl kunna förklara händelsen, hänvisa till konjunkturen, konkurrens, metastrukturer. Det är den sortens förklaringar man ständigt får i tidningar och television och som man antas hålla till godo med. Men om en arbetare har stått och gjutit parksoffor och pannsegment i järn från fjorton års ålder till sextiosju, i femtitre år, då blir det konstigt, nästan orättfärdigt, att förklara det med konjunkturen och strukturer. Det blir att bryta ner mänskollivet på millimeterpapper, till döda siffror på likbleka blad.

Det är ju en levande människa som gått och långtat och luktat svett, hoppats och gått på nitar, skällt på frugan och gråtit vid hennes bröst, en broder till dig och mig som lagt all sin tid och mankraft på bruket, där tjänat sitt levebröd med dess lilla överskott för semesterveckan. Där gick han lärling i puberteten, där släpade han långa arbetsdar före svärmerier i månens sken, kanske på Nyponkullen eller Folkets Park vid Åsavägen. Där hade han det brydsamma slitet för sin växande familj när orderingängen var dålig och han bara fick jobba fyradagarsvecka och svälja sitt avdrag på lönen.

Jag tyckte så gränslöst synd om killen. Kanske var jag dum, men jag kunde inte bli klok på om denne självupppoffrande broder vid maskinen var hjälte, föredöme, martyr eller rentav en krake. Sök först Guds rike, viskade Mästaren ur sin andliga smedja. Vi gjorde tvärtom, tyckte

jag. Idag vet jag att arbetaren vid löpande bandet kan ha flow-upplevelser och finna livets mening i sin syssla. Men ungdomlig tveksamhet blev upptakten till mina studier och förhoppningen att finna Europas själ.

Utvecklingsteorier

För att kunna bedöma färdriktningen och skilja på sanning och fördomar, behöver vi göra en inventering av de tankar som genom institutioner, lärare och föräldrar styrt oss hittills.

Rundabordsridderen sir Lancelot fick en gång frågan om hemligheten till hans mod, var han fick sitt suveräna dödsförakt ifrån. Han svarade att han inte alls fruktade döden. En sådan visshet om odödlighet, grundad i kristen tro, är idag mycket ovanlig. Vi sena tiders barn har fått lära oss att vi är djur och att livet följer betingningens obönhörliga naturlagar. Mod har blivit något mycket sällsynt.

Den moderna människan tror på automatiska framsteg, att hon styrs som djuren av elektrokemiska processer som inte går att påverka mentalt, att religion är vidskepelse, att frihet och kontroll måste stämmas av mot varandra i ett politiskt spel där det gäller att roffa åt sig så gott man kan under sitt jordiska liv, det enda man har. I spelet mellan evolution och entropi offras individen för framtidens skull. De medeltida svartrockarna har ersatts av mera omutliga vitrockar. Döden är nu skrämmande, livet en huggsexa.

Att utveckling och framsteg är historiens lag har man lärt ut vid universiteten sedan andra hälften av 1800-talet. I första hand tänker man då på den biologiska utveckling som Charles Darwin gjort sannolik. Men Darwin var bara en av många som gav konkret uttryck åt den utvecklingsoptimism som rådde. Då gick det lätt att tro på framsteg. Alla var övertygade om att mänskligheten stadigt var på väg framåt och uppåt.

I mitten av 1900-talet tog många avstånd från denna tro. Hitler hade ju varit darwinist, särskilt i engelsmannen och liberalen Herbert Spencers version, som gör gällande att individernas utvecklingsnivå och styrka bör få slå igenom på samhället. Även om Spencers samhällsvision har kommit att kallas socialdarwinism, var han egentligen före och inspirerade Darwin till att utveckla sina teorier. Under hela efterkrigstiden har socialdarwinismen ansetts komprometterad av nazisternas utrensningar bland undermåliga raser och handikappade människor. De flesta ställer upp på att det specifikt mänskliga är människovärdet, nåden att få vara människa, oberoende av att vi som individer presterar olika. På senare år har emellertid nyliberalerna banat väg för ännu en introduktion av Spencers och Darwins idéer, vanligtvis i en ganska ogenomtänkt, populär form. Uttryck som att ta för sig, hävda sig, vara livsduglig, en vinnare och överlevare, att följa med sin tid, kunna konkurrera, och inneord som utslagning, högpresterande och kanske framför allt själva begreppet utveckling som grundbult för hela samhällstänkandet, återspeglar gemene mans övertygelse att det finns nedärvda skillnader mellan människor och att dessa skillnader med naturens rätt relativiserar människovärdet. I abortdebatten har denna tendens varit tydligt märkbar. "Generösa" abortlagar i behov av försvar har gjort att man försökt se ett successivt människoblivande i livmodern, där den "färdiga" människan inte är en realitet förrän vid födelsen. Denna människosyn visar att vi mer och mer kommit att bli värderade efter vad vi gör och visar, inte efter vilka vi faktiskt är.

Synen på historien; Spengler, Toynbee, Popper

Under 1900-talets första hälft utkom tre verk av stor betydelse för synen på historien och mänsklighetens öde. Först ut var Oswald Spengers bestseller *Untergang des Abendlandes* (sv övers "Västerlandets undergång" 1996-97), vars båda delar utkom 1918 resp 1922. En omarbetad upplaga låg färdig redan 1923 och Spengers verk blev snabbt en bok som alla

talade om. Författaren lägger fram sin teori att de stora kulturerna är levande som organismer, vilka, med G H von Wrights ord, "spirar upp, blommar, vissnar och dör. De har en barndom, ungdom, medelålder och ålderdom." Spengler ansåg att Newtons klassiska fysik i skepnad av ingenjörskulturen hade tillåtits förstöra världen. Men en sådan epok bär enligt honom också på svagheter som skall leda till dess fall. Västerlandets undergång är oundviklig och kan inträffa redan om ett par hundra år. Det är lika visst som att den antika världen gick under till följd av germanernas vandringar och redan på vikingatiden var ett minne blott. För Spengler var detta trivialt. Människligheten är ingenting storslaget. Vi lever inte för att fullgöra ett högre syfte, någon gudomlig plan. "Människligheten" är ett zoologiskt, inte ett historiskt eller moraliskt begrepp. Det är därför ingenting tragiskt som sker när vi vissnar som blommorna på ången. Det är livets gång, något bara banalt.

Nästa stora, ja jättestora, verk skrevs av en historiker av facket, britten Arnold Toynbee. Han formulerade i tio tegelstenar under namnet *A Study of History* vad han menade var historiens grundlag, *challenge and response*, utmaning och svar. Här är Gud närvarande, verkar i historien genom att inspirera lyhörda människor. En naturlig rytm som gör detta möjligt finns hos oss var och en. Historia skapas när vi lyssnar till Guds röst i stillheten, för att sedan inspirerade återvända till livet bland människorna med det skapande svaret från Gud själv. På så sätt får hela samhället kraft att lösa sina problem på ett konstruktivt, begåvat sätt. Egentligen är det gudomlig nåd i verksamhet. Människan är skapad av Gud, till samexistens med honom, och när hon förstår det och anammar rollen som den Eviges avbild börjar livet fungera som det ska. Lancelot får liv.

Ett tredje, mera kritiskt och politiskt anlagt verk, författades av filosofen Karl Popper. Det öppna samhället och dess fiender är hans uppgörelse med två vanföreställningar som varit till stor olycka för människligheten. Den första är benägenheten att skilja mellan grupper och ta parti, att t ex dela upp människorna i vi och dom och sedan dra i fält för egna intressen. Så såg det ut när våra förfäder slutit sig samman i kampen för tillvaron. När Valdemar Atterdag brandskattade Visby. De utsåg sina hövdingar och levde i stammar och klaner. På det stadiet var det något nödvändigt för att överleva. Men när gruppstillhörigheten i ett mera utvecklat (!) samhälle fortsätter att avgöra våra handlingar, blir vi grisar och chauvinister. Efter det engelska ordet för stam, "tribe", kallar Popper denna företeelse tribalism. När stammen vill upphöja sina önskningar till en livets mening, när hövdingar börjar tala om sina riken som historiens mål eller Guds vilja som ett materiellt bestämt tillstånd, då har de hemfallit till historicism. I Sverige säger vi nog historism. Med detta menas alltså ett slags hemmablindhet som gör att man kraftigt övervärderar den egna gruppens betydelse. Det blir, för att använda ett psykologiskt uttryck, en kulturell narcissism. Som exempel nämner Popper judarnas åsikt att de är ett utvalt folk. Han går hårt åt tesen om filosofiska härskare i Platons statsfilosofi, gisslar kyrkofadern Augustinus' utpekande av kyrkan och Guds stad (*Civitas Dei*) som människlighetens ledare och vägvisare. Vad som sedan är kvar av krutet använder han mot de dialektiska system som funnits sedan Herakleitos' dagar och som i vår tid också använts av Hegel och Marx. Enligt dessa båda var det ju ett slags logik i händelseförloppet, så att historien egentligen inte kunde sluta på mer än ett sätt. Berömd är scenen i Jena, då Friedrich Hegel fick se Napoleon till häst och i sin förtjusning konstaterade att det måste vara Världsanden förkroppsligad han såg. Historiens stolta slutmål har denna typ av tänkare trots sig utkorade att förutse. Kring millennieskiftet upplever detta tänkande en renässans.

Man kan alltså säga att de tre verken kom ut under var sitt decennium, Spenglers på tjugotalet, Toynbees på trettio- och Poppers på fyrtiotalet. Det är inte lönt att idag påstå att någon av de tre har nyckeln till en giltig historiesyn. Men de har alla lämnat viktiga bidrag till

vår samtidsförståelse. De har kommit ut i nya upplagor och kommenterats åter och åter, bl a av den nämnde finske filosofen och civilisationskritikern Georg Henrik von Wright. Och deras verk ger, även i sämsta fall, en nästan upphetsande överblick över det mänskliga landskapet.

Vad är Europa - natur eller kultur?

I den grekiska mytologin var Europa en fenicisk prinsessa som Zeus i skepnad av en tjur lockade till sig och bortförde. Europa var också feniciernas namn på världen väster om Egeiska havet, mörkrets länder där solen går ner (ereb=mörker). Carl Milles´ fontänggrupp på torget i Halmstad heter Europa och tjuren.

Enligt de gamla grekerna skiljer vi oss från djuren genom en enda sak, som kräver konstruktivt tänkande. Vi har projekt, djuren inte. Och om det är förmågan att uppfatta och anta utmaningar som gör oss till moraliska varelser, så är det också nödvändigt att ta ställning. Det hör människan till att fatta beslut. Historien är ingen maskin som bara rullar på. Varje ögonblick är en utmaning som måste tas på allvar. Ansvar för tillståndet i världen skiljer oss från djuren. En varg som river oskyldiga lamm mördar inte. Den dödar bara efter sin natur. Mördar kan nämligen bara människor göra, men vi har upfunnit tusen och ett sätt att genom omrubricering och kamouflage dölja vårt svek.

Kanske är Darwins utvecklingslära sann. Eller "sann". Den står i varje fall inte oemotsagd i vår tid, hundrafemtio år efter att den lades fram. Hälften av alla nordamerikaner gör tummen ner. Men Darwins system är en av 1800-talets bedrifter i sitt historiska sammanhang, liksom Linnés varit det föregående seklets. Darwin insåg dessutom själv att teorin kunde bli farlig, om den i Spencers mera generella form skulle komma att tillämpas på det mänskliga samhället, något som alltså kallas socialdarwinism. Samhället skulle då bli omänskligt. Detta har nog också varit eftervärldens dom, även om det under de mörka perioderna inte gått att skydda gränsen mellan vetenskap och politik. Darwin kände inte till de banbrytande insatser som kort efter hans tid skulle göras inom fysiken, hur människans tanke (själ, ande, beslutsförmåga) skulle komma att tillmätas en särställning i naturen. Inte heller visste han att hans teori skulle bli utnyttjad i propagandan mot Untermenschen och så kallade underlägsna raser, liksom i de program för rashygien som i form av rasism, lobotomeringar och påtvingad sterilisering avsatt spår över hela Västerlandet.

Mot utvecklingslärorerna måste med skärpa hävdas att de inte får uppfattas som vetenskaplig legitimation för ett handlande som råkar falla på läppen. En människa kan inte förtrycka andra och sedan säga att hon bara följer naturens ordning. Att de starka tar för sig på svagares bekostnad blir en verklighet bara när vi inte är människor fullt ut. Skulle mamman ta maten från sitt barn? När vi åberopar egen överlägsenhet som skäl för något annat än tjänande, har vi anammat tankar som gör oss omänskliga. Och just så behöver vi se på vår plats bland människorna. När vi inte antar vår världs utmaningar är det inte längre vi som skapar historien, utan lägre skikt i naturens ordning kan ta över och göra oss till offer. En människa kan bli en lekboll för mycket mörka strömmar, när hon inte längre vill identifiera sig med den moraliska kraften bakom det civiliserade samhället. Den som antar utmaningen, däremot, vägrar låta någon spela offrets roll.

Den skapande minoriteten

Omständigheterna formar oss inte, utan hur vi reagerar på dem. Vi blir människor när vi lyssnar till rösten i vårt inre, höjer oss över prognoserna. Tredje riket, Sovjetväldet, Berlinmuren och Kuba var till synes oöverstigliga hinder på mänsklighetens väg. Idag formuleras utmaningen av flyktingströmmar, sjukdomar, improduktiva tankemönster och

hjärnstress. Cancer och andra medicinska gåtor står nära sin lösning. Medellivslängden ökar, avstånden krymper och vi måste lära oss leva tillsammans. Den största utmaningen idag är därför om vi kan hålla sams och låta världen bli hel.

Det talas allt oftare om ett världssamfund. Det är redan en verklighet, även om vi bara glimtvis ser det. Kommunikationerna gör att vår gemensamma jord antingen kommer att räddas som helhet eller på sikt gå under. Om vi inte besinnar oss som individer väntar kollektivt självmord. Inget ensamt land, ens USA, kan klara sig utan oss andra. Inget problem, vare sig ekonomiskt, politiskt eller socialt, kan lösas annat än som led i helheten. Den amerikanske psykoterapeuten Wayne W Dyer har sammanfattat det hela: Man kan inte välja sida på en rund planet. Det är med den insikten vi måste söka svaret på vår tids utmaningar. Vi västerlänningar vill ju gärna se oss som utvecklingens spjutspets. Vi har varit världsledande inom miljöförstöring och krigsproduktion. Nu har vi chansen att gå före och visa vägen inåt, till frågornas personliga lösning.

Enligt Toynbee är det alltid en minoritet som tillhandahåller svaret. Men det måste vara en kreativ och handlingskraftig minoritet, som kan föra inspirationen vidare till andra. Så börjar den nya vägen alltid med en enskild människa eller liten grupp som tillsammans upptäcker det skapande svaret i en viss situation.

Många är rädda för att tillhöra minoriteten. Ändå är det enda sättet att skapa historia. Ett skapande svar på tidens utmaning upptäcks bara av den som förstår att hålla sig stilla. Att vara en medskapare är att vara inspirerad och tömd på sitt eget, så att man genast förmedlar det man förnimmer. Inspirationen infinner sig i stillheten, när jag låter världens larm tystna och ledd av egen stjärna går in i själens natt. Där är evigt stjärnklart. Där finns de gudomliga svaren. Det krävs alltså att jag är villig att avstå från världen (withdrawal) för att sedan, när inspirationen driver på, återvända som en ny människa (return). Det är lätt att upptäcka hur det förhåller sig. När jag inte har gott inflytande över andra, är jag heller inte inspirerad nog att rätt kunna forma mitt öde.

Växelverkan mellan stillhet och handling är en grundrytm i historien. Det är också en rytm i det enskilda människolivet och i varje dagsverke. När jag är trött och håglös, har stillheten saknats. Inspirationens mening är ju just att förvandla vardagen! Om ett helt folk under lång tid inte finner något skapande svar, inspirationens låga, kan det gå mycket illa. Vi såg det i slaveriet i USA, i Ryssland för hundra år sedan och vid unionens sammanbrott 1989. Det var samma brist på stillhet och besinning i trettioalets Tyskland som i de politiska kollapsernas Balkan sextio år senare.

Härskarnas svek

När de ledande kretsarna i en kultur inte längre kan inspirera, förfaller de och blir till en härskarkast. De fortsätter att leva ett liv som passar dem personligen, men som inte sprider glädjen till andra. Till slut kan massorna bara hållas i schack med yttre maktmedel, ett tecken på att kulturen håller på att falla ihop. Samhället splittras upp i fraktioner. Folk fylls av fruktan för att höra till förlorarna och strävar efter symboler för välstånd snarare än efter den kärlek och gemenskap verkligt välstånd handlar om. De som har arbete fylls av fruktan för att hamna längre ner på den sociala rangskalan och låter sig intalas, med små löneförhöjningar och annat, att de ändå hör till samhällets vinnare. I själva verket har den medelklass som på så sätt uppstår förvandlats till ett klassiskt proletariat, låt vara på högre materiell nivå än under exempelvis industrialismens barndom. Ett proletariat är nämligen ett befolkningslager som känner sig utanför samhällets huvudstråk och saknar inspirationens glädje i livet. Ungdomar och arbetslösa som säger att de inte vet vart de skall ta vägen på

kvällar och helger är ett proletariat. Någon har svikit dem, och de har valt att misströsta. De vet inte vad de skall göra och nås inte längre av de ledande kretsarnas svar.

När man inte kan inspirera brukar man försöka imponera istället. Man tar till dominansens rollspel, en rolig lek för den aktive men ofta ångestfylld för den utnyttjade. En skolman sade en gång om en veteran ur facket: "Jag har märkt att hans röststyrka ofta står i omvänd proportion till argumentens kraft." En predikant som gått hem till Herren efterlämnade en bibel, med den avslöjande marginalanteckningen "gråta här". Uppenbarligen ville han gärna röra åhörarna till tårar. I den större politiken kan det vara Nato som står för röststyrkan, medan maktens krokodiler gör intryck med sina tårar.

Redan på väg ut från gudstjänsten beväpnade sig våra förfäder. Idag markeras de moraliska sammanbrotten av att delegater i upplösning reser hem från toppmötet. Maktmedlen kommer fram när ingen lyckats finna det skapande svaret. I alla tider har det funnits ett proletariat av undertryckta människor och förmenta fiender utanför knuten. På romartiden kallades de plebejer, i antikens Grekland och bomullsplantagernas Amerika för slavar. Det finns i varje samhälle en grupp som kan betecknas som proletariat. Det är inte säkert att det är de lägst betalda på en arbetsplats eller den frivillige funktionären i partiapparaten; snarare är det de som stängs ute från maktens slutna rum. Du och jag är proletärer i förhållande till vissa myndigheter och befattningshavare i samhället. Lärare måste komma ihåg att eleverna egentligen är deras uppdragsgivare, även om den traditionella lärarrollen delvis handlat om att representera makten. En kan vara proletär i ett parförhållande eller äktenskap. Proletären är inte bara den som saknar denna världens goda. Det är framför allt den som tvingas stå utanför den andliga värld där de ledande kretsarna lever. Han fylls av bitterhet och harm mot en kultur som vägrar uppta honom.

Ansvar för hans harm ligger ofta hos den ledande klassen, som inte förstått att dela sitt liv och arbete med andra. Den som inte kan leva sig in i de andligt utarmades bitterhet, förstår inte heller varför det är lönlöst att försöka råda bot på situationen med deklARATIONER om generell välfärd. Prylar och vanor är ju bara symboler. Man måste gå till roten och erkänna att det handlar om en andlig förtroendekris. De ledande måste visa med sitt exempel att harmen inte är berättigad, i annat fall står den kvar som ett vittnesmål om deras bristande kreativitet. Under kalla kriget var kommunistkräcken, tydligast under McCarthy-tiden i femtiotalets USA, ett tydligt bevis på Västerlandets dåliga samvete. Idag synes politikere och chefers förmåner vittna om att överklassen fruktar en domedag som snart kommer.

Om vi inte finner svaret på den andlige proletärens utanförskap och bitterhet, kommer denna förr eller senare att ta sig explosiva uttryck. Men vad är då ett skapande svar på tidens förtroendekris, och var skall vi leta efter det?

Det skapande svaret

Ett skapande svar har tre sidor. Det omfattar hela människan; tanke, känsla och vilja. Det handlar om filosofi, om lidelser och begär, om handlingslivet. Dessa tre återspeglar, allt i ett, en öppenhet för Gud, för det egna jaget och för medmänniskan. Ett sådant svar, som möter det givna historiska ögonblickets utmaning och som omfattar hela människan och genom henne kan förvandla världen, kallades förr ideologi. Idag är marknaden för ideologier minimal. Vi är trötta på ismer och religioner och vill ha något som fungerar. Men egentligen handlar det inte om huruvida man gillar läror eller inte. Freud fick en gång höra invändningen att "jag gillar inte det där med sex". Ibland påminner vi om den personen när vi ställs inför en ny tanke. Vi kan inte ändra på verkligheten. Sexualiteten är en avgörande kraft i människolivet, och det är också de saker som religioner och ideologier handlar om: kärlek, ordning, fri vilja, ansvar. Vad sexualiteten betyder för individens öde, innebär

åskådningarna för det offentliga livet. Det är viktigt att vi gör klart för oss att politiska och religiösa ideal alltså spelar en oerhörd roll i politik och handel. Man kan låta sig luras av att det inte talas lika mycket om det som på 1960-talet. Orden kommunism och kapitalism har kanske blivit mindre frekventa. Men ord som utveckling, liberalism, marknad och demokrati fungerar desto bättre när man vill få människor att acceptera eller förkasta olika företeelser. Vad som ser ut att vara ekonomisk eller miljöpolitisk sanning är i grund och botten dold och kamouflerad ideologi. Det kommer från tänkandet. Vi lever fortfarande i en tid med ideal. Vi har fortfarande ett genuint behov av att diskutera livsåskådning.

Ingen människa lever utan världsbild, även om hon skulle förneka att hon har en. Ingen saknar heller känslor eller handlingsliv, men det är mycket vanligt att dessa tre sidor av personligheten inte är i harmoni med varandra. Vi är splittrade, och det tar sig uttryck i att vi tänker, känner och vill i uppdelat avseende. Och detta är långt ifrån bra, för det är bara när de tre smälter samman till ett helt som vi blir harmoniska människor. Det är bara då det uppstår en förvandlande kraft.

Samhällskoden

Det skapande svaret är kulturens sammanhållande element. All kultur handlar om att bygga helheter. Det handlar alltså om integration. Allt som håller kulturen samman, allt som förenar människorna, utgör en gemensam etik. Förr kallade man det gärna ideologi, men analyserar man det system av tankar som ligger alldeles under ytan, skall man finna att de alltid uttrycker en genomgående syn på människan, vad hon är och vilken uppgift hon har i livet. I TV-programmet Samtider talade förre chefredaktören för Svenska Dagbladet Mats Svegfors om Dag Hammarskjöld och sammanfattade hans kallelsekänsla som att han sedan tidiga år burit med sig tre frågor: "Vem är jag, vad är mitt uppdrag och vem har gett mig det?" Med andra ord en etik. När en kultur bryter ihop talar man om upplösning, sönderfall. Det handlar inte bara om ett sammanbrott av den materiella kulturen, av infrastruktur, institutioner och myndighetsutövning. I djupare mening är det värdeskalorna som berörs. Under de synliga kriserna finns ett moraliskt problem. Det kan förvisso se ut som att ekonomin, den sociala strukturen eller språket är boven i dramat - det är ju det som visar sig - men i själva verket är det etiken som uttrycker för en människosyn det handlar om. En sammanslutning av människor, en kultur, ödeläggs aldrig utifrån. Den faller inte offer för andra människor eller arter. Den går sönder enbart genom att inte kunna möta sin historiska utmaning.

En kultur uppstår bara genom samverkan, när människor utvecklar en känsla för något gemensamt. Den uttrycks i att människor upptäcker en helhet i vilken de redan lever. När detta inte känns råder splittring, som lätt blir början på en nedgång. Romarriket var en världsmakt och till synes oövervinnelig, men föll sönder inifrån. Samma sak hände med Sovjetunionen. Splittring finns också med som ett inslag i Europa år 2000. I annat fall skulle alla vara helhjärtat för ett enat Europa. Men så är det inte. I visionerna blandas rädsla. Det är splittring i hjärtat, i hemmen, i näringslivet, förvaltningarna och statsapparaten. Splittring råder även mellan länderna, även när det inte går till väpnad konflikt. Vad vi mer än något annat behöver är sammanhållning. Splittringen är så ödeläggande men vinner ändå insteg, eftersom den rider på mänsklig stolthet, hat, begär, fruktan och girighet. Splittring är också materialismens varumärke. Enhet är pånyttfödelsens gåva. Vi har glömt hur man enas, eftersom vi glömt den stora hemligheten att en människa kan förvandlas. Hundrafemtio år av positivistisk vetenskap har underminerat tron på de sanningssändare som inte utgår från sinnlig varseblivning.

Strindberg reagerade mot den frenesi med vilken man på hans tid ville förändra samhällsbilden. Det några byggt upp under långa tider blev nedrivet av andra. Det såg ut som om det var krig. När en kultur faller samman söker man alltid efter en yttre orsak. Längre trodde man att romarriket blev ödelagt av germanska folkstammar. Men så var det inte. De germanska inkräktarna kunde göra sitt "arbete", bara för att det väldiga riket redan var stätt i inre upplösning. Vi tror att andra förräder oss. I verkligheten avslöjar vi oss själva. Idag hotas västvärlden av nedbrytande krafter inom politik och kultur, i TV och litteratur, bara i samma mån som den är stätt i egen inre upplösning och saknar förnyelsens kraft. När Europa nu vidtar åtgärder för att hindra förfallet och läka sårerna mellan länder, är det helt avgörande att det inte stannar vid kosmetik. Nyckeln är insikten att alla som är européer faktiskt delar samma historia, att vi har ett gemensamt ursprung och i grunden samma identitet. Den bör vi sträva efter att urskilja och vårda. När man begrundat vad den innebär och vilken kraft den alstrar, vill man inte springa ifrån den, för där finns i själva verket allt vi behöver för ett bra liv i tanke, känsla och handling. En kultur som bärs upp av en levande idé kan inte ödeläggas av någon yttre makt.

Europas källa

Jag skall försöka ge ett svar på vad Europa är genom att kort erinra om de källsprång vid vilka hon föddes. Den spröda idé som kunde illustreras med bilden av en fenicisk prinsessa kunde bli en ledande världsmakt, eftersom den fått tre stora tankar i arv.

I den judiska traditionen levde föreställningen om Guds upphöjdhet, om uppenbarelse, transcendens, helighet. Viktigast i Mose lag var bekännelsen till Guds enhet och människors gemenskap. När Jesus en gång blev tillfrågad vilket som var det viktigaste budet, svarade han: "Viktigast är detta: Hör, Israel, Herren vår Gud är den ende Herren, och du skall älska Herren din Gud av hela ditt hjärta, av hela din själ, av hela ditt förstånd och av hela din kraft. Sedan kommer detta: Du skall älska din nästa som dig själv. Något större bud än dessa finns inte." Den skriftlärde som ställt frågan svarade då med att bekräfta samstämmigheten: "Du har rätt, mästare! Det är som du säger: han är den ende, det finns ingen annan än han. Att älska honom av hela sitt hjärta, av hela sitt förstånd och av hela sin kraft och att älska sin nästa som sig själv, det är mer än alla brännoffer och andra offer." När Jesus hörde att mannen svarade klokt, sade han: "Du har inte långt till Guds rike" (Markusevangeliet 12:29-34).

Judarna kommer aldrig ensamma, sade kompositören Johannes Brahms. Genom Gamla testamentets storslagna berättelser; skapelsen, syndafallet, floden, Babels torn, utkorelsen, avfallet, fördömsen, intåget i det förlovade landet, olydnaden, profeternas varningar, genom allt detta gick vissheten att människan skapats till gemenskap med Gud, är beroende av Guds ord, att den som danat oss har rätt till oss och talar till oss, som uppenbarelse, som förbannelse eller välsignelse, som bud och förlåtelse. Den moderna människan har tappat kontakten med de skatter av visdom som finns i den gamla judiska kulturen. Vi har därför svårt att urskilja att vi rör oss på biblisk mark när vi talar om lag och nåd, kärlek och vilja, sådd och skörd, himmel och jord. Om fred på jorden.

I den klassiskt grekiska traditionen spirade föreställningen om människans självständighet. "Människan är alltings mått", sade Protagoras. Hennes självständighet tog sig uttryck i ett intresse för det timliga och kroppsliga i form av levande och döda ting i den synliga världen. Vetenskapen som generell världsbeskrivning började ta form. Gamle Pytagoras med sin matematiska världsåskådning, tvåtusenfemhundra år före Einstein, har varit fruktbarare än sin sats. Han kände till hur man kan förstå sammanhangen i världen genom att använda tal och räkning. En sträng som halveras ger en oktav högre ton. Universum är välordnat, kan

förstås. Kosmos dansar till en musik som fortplantar sina goda vibrationer till minsta böna och våra celler. Tänkare som Pytagoras, Euklides, Platon och Aristoteles gav oss tillförsikt och sunt självförtroende. Människan som upptäckare tog befälet i naturen, gjorde sin röst hörd och blev myndig. Språket kanaliserades i poesi, med ord och begrepp byggdes sköna världsbilder.

I den romerska traditionen levde visionen om ordning och rättvisa i samhället, om konstitution och rättsväsen. Det fanns regler gällande för alla. Non sunt privatae leges betydde att det inte fick finnas några privilegier för utvalda människor utanför lagens räckvidd. Kunskapen om detta gav trygghet och tillförsikt. Denna balans i den romerska rätten uttrycker en insikt om människans rikedom som både självständig och en del av samhället och naturen. Även här ljuder sfärernas harmoni.

Europa fick sin stora betydelse i världshistorien som det verksamma uttrycket för en treenighet som alltid är giltig och aktuell: öppenheten för Gud (som har många namn), för min nästa och mig själv. Vad vi än säger bär vi dessa tre element av Europas historia inombords.

Judarna

Det judiska bidraget är kulturens lodräta dimension; Gud är i höjden, vi här nere. Och så ber vi ju: Ske din vilja såsom i himmelen, så ock på jorden. Ske din vilja såsom i geometrin, så också på ritbordet. I kabbalan, den gamla judiska mystiken, är himmelen ingen plats, eller zon, i de övre luftlagren. Vi är Guds avbilder, uppifrån och ända ner. Tårna lyder min minsta vink. Himmeln väntar i vårt inre, där gudsmedvetandet råder. Att lyda vår Fader blir att leva etiskt. Då blir ordet kött, goda idéer och principer får sina spontana uttryck i den värld som är synlig för våra ögon.

Grekerna

Det grekiskt-romerska bildar den europeiska kulturens horisontalplan. I den grekiska världen blev människan vuxen och demokrat. Att bli myndig betyder att få tala för sig. Så länge jag är barn talar andra för mig. Franskans ord för barn, "enfant", betyder faktiskt en som saknar talförmågan. När vi européer för första gången började föra vår talan, var det på grekiska. Därför känns Platons dialoger, Sofokles' dramatik och Homeros' poesi så ursprungligt friska och vackra, som gryningar för den rika litterära blomstring som oupptäckt väntande på Europas folk.

Romarna

I den romerska traditionen finner vi de mänskliga relationernas djupdimension. Hela bilden berikas. Det rör sig inte bara om tre punkter eller ens om tre axlar. Ordet samhälle kommer av sammanhållning, det som uppstår när man bygger gemensamt. Gud finns med i vårt armod. Vi lider inte förgäves.

Viljan att bygga broar till varandra kom fram i den romerska arkitekturen, i vägar och akvedukter och som politisk makt i form av samhällsskicket i det väldiga världariket. Det gamla svenska ordstäv "Land skall med lag byggas" låter som ett eko från romartiden. Ett samhälle omsluter alla människor med sina rättigheter och skyldigheter. I denna demokratiska inställning slumrar redan tanken att slaveri är något ovärdigt som måste rensas ut. Detsamma gäller i princip alla exklusiva förmåner. Att ha privilegier, privata lagar (privatae leges), är egentligen en självmotsägelse. En lag gäller för alla. Därför kan man inte följa bara sina egna regler. Lagen är en kraft som bringar ordning och reda. Den kan vara en yttre ordning som påtvingats eller upprätthålles med våld. Men verklig, bestående ordning

bygger på insikt och skapar en levande enhet av alla medborgare. De stämmer alla in i samhällets vision och i den polyfona sången. Universum är vår harmoniska förebild och ordet betyder faktiskt en sång. Kyrkofadern Augustinus skulle ha uttryckt det ännu tydligare: De stämmer in i visionen om Guds rike, Civitas Dei. De sjunger om frid på jorden. Sådant kommer av upplysning inifrån, ur den andliga verklighet som alla människor har tillgång till i hjärtat. Tanken på enhet kom in i den europeiska historien genom en levande kraft.

Korsets ordning

Ur kristendomen gav den värme som smälte samman de tre elementen till ett. Den skilde sig från andra religioner genom sin inriktning. De andra vänder sig bort från världen till Gud, söker frigörelse från kroppen, rening av anden och utslocknande. Det urkristna budskapet pekar i motsatt riktning: Ske din vilja, såsom i himmelen, så ock på jorden. Guds rike är mitt ibland oss. Det kom till oss i tid och rum när ordet blev levande i Jesus Kristus, genom hans liv, död och uppståndelse. Och genom att Gud kom närmare människorna, kom vi som systrar och bröder varandra närmare än någonsin förr. Denna närhet kallas kärlek, Guds agape, en omsorg om andra som har makt att förvandla världen.

Varje religion har sitt budskap till mänskligheten. Vi förstår mer och mer vilket värde som ligger i dem var och en, att de alla uttrycker mänskliga behov. Men ur kristendomen ger oss därutöver närhetens dimension. Den handlar om Guds närvaro hos alla människor. Den säger att vi är syskon. Alla som tar det till sig får uppleva ett nytt förhållande till världen, uttryckt i psalmräderna "Öster, väster, norr och söder korsets armar överskygga. Alla äro våra bröder, som på jorden bo och bygga." Alla är mina grannar. Detta, om något, är historiens mål. Eller vad säger du, Karl Popper?

Jag måste inte börja med att visa mig som George W Bushs nabo. Sämjan begynner med dem som står mig närmast; min fru, mina barn och föräldrar, vänner, kolleger och folk i grannskapet. Det kan vara en MC-klubb, som sprider sin anda av sammanhållning till andra. Gräv där du står. Historien har ingen annan utgångspunkt. Gud, låt oss vakna i ditt paradiset just nu. Låt oss få upp ögonen för den verklighet som redan är. Hjälps oss förvandla den synliga världen och börja gärna med mig!

Det finns en vision om en helad värld. Vi bär den i bröstet. Kristendomen är, anat eller ej, den drivande kraften bakom Västerlandets ledarskap i världen. Gräv där du står. Ett spadens tag är början på en gotisk katedral.

I grekisk-romersk stil

Europas historia handlar från början till slut om denna omskapande enhetskultur, dess framgång eller fiasko. De många folken har alla lämnat unika bidrag. Här får man inte glömma araberna, som förvaltade det grekiska arvet, lät det sippra upp genom Spanien mot Paris.

Enligt numera vedertagen uppfattning löper två huvudlinjer genom den europeiska historiens alla sekler, fram till vår egen tid. Det judiskt-kristna arvet är Ordet om Guds närvaro. Det förenades med det grekiska arvet om vår värld som en underbar plats till en klassisk linje, som så småningom gick över i det germanska. På juldagen år 800 smordes Frankerrikets Karl den store till kung av påven. Det skedde i Peterskyrkan i Rom. Man kunde kalla denna linje den grekisk-germanska, och den står för det kraftfullt individualistiska elementet i Europas historia. Den är förklaringen till de stora personligheternas bedrifter och en feodal världsordning byggd på personlig makt, förmåner och inflytande av privat natur. Den andra är den romerska, känslan för samfällighet, ordning

och tradition. Den har naturligtvis också påverkat det germanska kulturklimatet i hög grad, som det gjorde vid Nordens kristnande.

I England förenades de båda strömningarna till individualism och samväld. "England expects every man to do his duty", proklamerade lord Nelson. Historien igenom har engelsmän gjort sig kända som pliktmänniskor och slutit upp kring sin ledare. Sachsarna avskydde det normandiska överväldet, men accepterade den lejonhjärtade Richard som sin kung. När det vertikala och horisontala förenas ordnas tingen konstruktivt. Punkter blir linjer, linjer blir ytor. Pytagoras sats kan tillämpas. Gyllene snittet vägleder arkitekten. Eviga sanningar samspelar skönt, katedraler och samvälden byggs.

Den nya stilen

Under medeltiden framväxte en europeisk enhetskultur med kristna förtecken. Kyrkan angav tonen. Sedan ordningen lagts fast av påven Gregorius VII, "den store," vilket skedde 1073, framträdde en mångfald rörelser som såg till att hålla det religiösa livet vaket och inspirerat. De hade något mycket viktigt gemensamt:

- * Alla tog de det urkristna budskapet på fullaste allvar, framför allt i dess sociala konsekvenser. De gjorde sig fria från egendom och gav sig åt en praktisk, vitaliserande kärlek och först till de utstötta, fattiga, svaga. Ordet fick mänsklig gestalt.
- * De frigjorde sig från flärden, från världsliga attityder och aspirationer (withdrawal). När världen larmade höll de gudstjänst. De byggde katedraler i pest och brinnande krig. Hundratal år höll de på.
- * De handlade på demokratiskt sätt, som om jämlikhet är något självklart. De var ödmjuka lekmän och tappra kvinnor. De ställde upp som Guds redskap till var dags förvandling (return).
- * Dessa tecken gjorde dem flexibla och mobila, enskilt och i grupp.

Dessa vägröjare kände till den inre kyrkan, en vishet och vision om en helig gemenskap som omsluter alla människor. Det fanns ett stabilt filosofiskt fundament, en sammansmältning av urkristendomen och Aristoteles´ filosofi. Denna hade förvaltats av Spaniens muslimska lärde och mottagits i Paris av Thomas av Aquino (1225 - 1274), kyrkans störste filosof och tidigt kallad Doctor Angelicus. Livet kan beskrivas som en stege från de enklaste mineraler till världens Fader. Människan står på änglars nivå. Den filosofiska kristendomen är än idag katolska kyrkans officiella lära. Den gav ökad stabilitet åt den yttre, stridande kyrkan - ecclesia militans - som alltsedan de första århundradena gett successiva impulser till Europas tillblivelse. Hon hade tagit ansvar för det praktiska livet bland människorna och för historien. Hon blev en mor för de unga europeiska folken.

De förnyelserörelser som bröt fram efter Gregorius´ tid ledde till att ordnar och sekter bildades. Ordarnas historia och liv har för det mesta skildrats av katolska historiker, sekternas av protestantiska forskare. Det finns flera gemensamma drag.

Det första tecknet är att det urkristna budskapet återuppstår så radikalt och absolut som det är. Man förnimmar Guds kallelse, och känslan vaknar för det absoluta. Man får en vision av frigörelse från yttre band. Den helige Franciskus från Assisi lämnade sin fars yrke, vilket medförde svåra konflikter med fadern. Evangeliet är radikalt och leder alltid till sådana konflikter. Kristus tvingar oss att välja.

Men frigörelse från världens band är bara en sida av saken. Den andra är att hela världen kan förvandlas av den nya andan. Detta visar sig i en tredje punkt; att inte bara prästerna sprider budskapet, utan också lekmän och kvinnor som gripits och frivilligt ger sig in i

arbetet. Det är helt avgörande. Utan lekmän blir det en avstannad, museal kristendom. Många säger "jag är ju bara en vanlig människa, det spelar väl ingen roll vad jag gör?" Men just i dessa förnyelserörelser framstår det så tydligt att den avgörande faktorn var just vanligt folk, när de lät sig gripas av Gud, följde samvetet, litade på sin kallelse. De delade med andra sin tro, sitt bröd, som t ex "Det gemensamma livets bröder", en rörelse i Nederländerna som inspirerats av Gerhard de Groot.

Det nya livet visade sig alltid i att allt blev som förvandlat. Ett uppvaknande skedde, oväntat och totalt. De väckta såg allt i ett nytt ljus. Det var som en ny födelse. Förnyelsen bars upp av människor som reste runt och spred budskapet. De ryggade inte för någonting, var inte beroende av världsliga medel eller metoder. Denna anda av kallelse, ansvar, gemenskap och sammanhållning är det tydligaste tecknet på att Guds ande verkar i historien. Oberoende, "rotlösa", existenser väckte naturligtvis anstöt, då som nu. Men det är viktigt att inse att det aldrig hänt något stort utan sådana rörliga, explosiva celler och kraftcentra. Tack vare dem kunde flera små reformationer successivt förnya den då självklara, allmänna, alla människor inneslutande "katolska" kyrkan. Alla tillhör målgruppen. Katolsk betyder allmän. Ständig förnyelse gör revolutioner överflödiga.

Det nya livet kunde också visa sig i återklanger av en auktoritet som funnits i Jesu undervisning. Han kritiserade häftigt etablissemanget. Mästaren var ingalunda timid, hans tal stundom fränt. När han kom till Jerusalem och drev månglarna ur templet kan han mycket väl ha gått fram som en bärsärk. Hur som helst möblerade han om rejält. Han måste ha kontrollerat området rent fysiskt, för ". . . han lät ingen bära något med sig över tempelplatsen", skriver Markus (11:16). Det var då prästerna och de lärde beslöt sig för att röja honom ur vägen. Stor dramatik har det varit många gånger i kristenhetens långa historia. Så var det säkert när Katarina av Siena (död 1380) gjorde sin avgörande insats för att få påven att flytta tillbaka till Rom från Avignon. Hon korresponderade med kungar och prelater och fick till slut "sin" vilja fram. Katarina var också författare till en rik litteratur, som hör till det första att skrivas på italienska språket. Sådan omdanande kraft kan bara komma från en inre källa. Liknande kraftfulla saker kunde sägas om många andra av de medeltida mystikerna, kvinnor och män ur alla ordnar. De var dominikaner som Mäster Eckehart (1260 - 1328?), Tauler och Suso, franciskaner som Bonaventura, Antonius, Bernadino av Siena, Wilhelm av Ockham och Jacoponte da Todi. Andra var Anselm av Canterbury, Jeanne d'Arc, Benedict av Nursia, Bernhard av Clairvaux, den heliga Birgitta, Nicolaus Cusanus, Joacim av Flora, Thomas à Kempis och Blaise Pascal. De var augustiner, benediktiner, birgittiner och cistercienser. Denna otvungna folkliga religiositet skulle få stor betydelse för reformatörerna Luther och Calvin. De filosofiska ståndpunkterna kunde variera, som de gjorde i den omfattande universalistriden. Det saknades inte försök att förena dem. Ett lika framgångsrikt som känt exempel på detta är Pico della Mirandola. Platon, Aristoteles, kabbalamystik och kristendom är ett. Människan har en suverän särställning, skapar själv sin egen natur och sitt öde. Kunde det vara ett sätt att förena de olika impulserna? För man upplevde ju att alla hade något väsentligt att säga. Den inspirerande kraften var en och samma och kom från den eviga kärleken.

Gotiken

Under medeltiden fann sig Europas folk leva i en enda stor, gemensam kultur. Kyrkan och den världsliga makten försökte vara i en dräkt med varandra. Andliga impulser gick i alla riktningar över nationsgränserna, som den självklaraste sak i världen. Alla angick varandra, och i latinet hade åtminstone den lärda världen ett gemensamt språk. På 1200-talet kulminerade denna enhetskultur, som i gotiken fann sitt storslagna uttryck.

Den bysantinska världens kyrkor gick i den romanska stilen och präglades av tunga stenmassor. Jorden tog ut sin strama rätt i hårda kvoter bärande - buret. Fönstren framstod som små gluggar i de massiva kyrkväggarna. Tung var också teologin; ett jordiskt mörker hade övertaget över ljusglimtar. Domedagsmotiv dominerade konsten och man tänkte sig en vred Gud med stränga krav och straff för en mänsklighet som fördrivits ur paradiset.

Katedralbyggarnas verk i väst syntes sväva. Själva murverket tedde sig luftigt genomskinligt. Fönstren var så stora att kyrkan blev en del av himlavalvet. Högt strävande ljus och spetsbågar, svindlande tak lyfte människan mot höjden. Byggherrarna hade besjålats av Augustinus' ljusmetafysik, arkitekturen sjöng en stämma i de heliga skrifternas sång, Pytagoras', Platons och sfärers musik. I Ordet var liv, och livet var människornas ljus.

Länge ansåg konsthistoriker att gotiken måste vara en utveckling ur det romanska. De bysantinska kyrkorna hade sin anknytning till grekisk-romersk arkitektur. Och det är sant att olika stilar speglar mänskliga behov som alla hör samman. Men gotiken är en nyskapelse på kristen grund. Som dess upphovsman anses i dag allmänt abboten Suger i Saint-Denis, ett kloster någon mil utanför Paris. Denne namngivande Saint-Denis, Frankrikes nationalhelgon, är enligt legenden identisk med Dionysios areopagiten, som skall ha blivit omvänd vid det berömda tillfälle då aposteln Paulus framträdde tillsammans med grekiska filosofer på Areopagen, ett torg i Aten, och levererade sin mäktiga förkunnelse om den okände Gud i vilken vi lever, rör oss och är till. Han bor inte i hus som är gjorda med händer utan i levande människohjärtan. Detta var något som alla verkade kunna vara överens om. Till samma tradition anslöt sig nyplatonikerna, som i Johannes' anda höll fast vid att Gud är ljus och att inget mörker finns i honom. Genom samma livgivande kärlek kommer alla människor att bli frälsta. Kyrkofadern Augustinus gav ytterligare lyftning åt denna tankekatedral i sina skrifter om Guds rike och det himmelska Jerusalem. Och de katedraler som började byggas i Chartres, Reims och Amiens, och av Goethe beskrevs som frusen musik, är en kroppslig utgestaltning av denna ljusets teologi.

Franciskanerna

Den viktigaste av medeltidens förnyelserörelser inleddes av den helige Franciskus. Den innebar ett härligt genombrott av urkristet liv på alla områden. Den var samtidigt ett det starkaste tänkbara angrepp på ägandebegäret, på girigheten och materialismen.

Franciskus' dikt Solsången, nedtecknad år 1225, var den italienska litteraturens allra första poesi. Här möter vi den nya livsinställningen i dess renaste form. I den italienska samhällscellen, stadsstaten eller kommunen, som uppstått i kampen mellan kejsare och påve, fick den franciskanska andan sitt politiska och sociala uttryck. Enhetsandan från den italienska kommunen är en medeltida produkt som blivit bestående. "En för alla och alla för en" var valspråket långt före de tre musketörerna!

I Solsången spirar det unga kristna Europas genuina, daggfriska världsbild. Det är rikedom att vila i Guds umgänge med världen. Skapelsen har skönhet, glans och ändamål. Alla levande varelser ingår en broderlig förbindelse med varandra. Broder Eld (fratre focu) lyser upp natten så vacker, glad och tjänstvillig. Syster Vatten (sor aqua) är outhärlig, ändå ödmjuk, ädel, kysk. Moder Jord uppehåller och leder oss, frambär i generositet sin mångfald av frukter, grönska och blomsterprakt. Känslan som föds ur allt detta är enorm. Allt genomsyras av tacksamhet och ödmjukhet. I Solsången är de tre dimensionerna tydligt närvarande och genom Franciskus' "tredje" orden skulle de komma att inspirera alla samhällsklasser.

Franciskus framträdde i en tid av sociala och ekonomiska omvälvningar. Köpmän började träda i riddarnas ställe. Materiella besittningar gav allt större makt. Rikedom gav glans åt

några få. Desto större var den arbetande befolkningens elände. En revolution verkade oundviklig och nära förestående. Något måste göras, och tack vare franciskanernas klarsyn kunde de nedbrytande krafterna vändas i något konstruktivt. Den italienska kommunen är demokrati i renaste form och får sin vidunderliga beskrivning i Dantes gudomliga komedi. Och medan Dante ännu var ung for en brand över alperna och blev den tändande gnistan till schweiziska edsförbundet år 1291. Från Zürich och Genève fick dessa idéer sedan avgörande betydelse för den engelska puritanismen som en ny demokratisk tradition. Den i sin tur inspirerade Thomas Jefferson och Benjamin Franklin, den amerikanska federationens män. USA:s självständighetsförklaring från 1776 blev vägledande för den franska förklaringen av de mänskliga rättigheterna. Samma anda går igen i Nationernas Förbunds och FN:s deklARATIONER om medmänsklighet och solidaritet. Den finns i EU:s fördrag och rättsstadga och Europakonventionen om mänskliga rättigheter. Överallt där demokratin är vid liv återfinns man andan från den italienska kommunen.

När inspirationen försvann - egoismens historia

När kyrkan stelnade i sina krav på makt och besittningar började den europeiska enhetskulturen falla sönder. Genom en radikalaste av alla förnyelser, reformationen, blev den själv splittrad. Även om målet var att åter sätta det urkristna budskapet om Guds självutgivande kärlek i centrum, som grund för människans gärningar, kom lära och organisation att bli dominerande. Andens eld, den kaskad av kärlek som skulle förvandla världen, tynade av syrebrist. Den försonande kraften gick förlorad, brottstycken ur läran avsåndrades och kom att leva sitt eget liv. Ibland urartade det till fanatism. Höjdens dimension gled mer och mer ur sikte, när människorna förlorade sig själva i det horisontala.

Detta skedde vid en tid då den enskilda människan började upptäcka sin egenart och potential, med sin sårbarhet och oro men också skapande förmåga. I humanismens konst skymtar en efterklang av franciskansk innerlighet. Men samhället gick mot sin upplösning i samma takt som privatpersonen gled in på scenen. De stora handelshusen i Norditalien gjorde lyxen självklar och eftersträvansvärd. Nationalstaten uppstod som ett rättfärdigande av gruppegoismen. Världen och naturen började framträda inte längre som makter att besvärja utan territorier att lägga under europeisk domvärjo. Den som kände deras lagar kunde kontrollera dem. Människans självförhåvelse växte i kapp med experimentvetenskap och tekniska uppsving som väl förvaltades av den framväxande kapitalismen.

Renässansen innebar förvisso ett stort steg i mänsklighetens mognad. Europa höll på att bli myndigt, fritt att utvecklas. Men befrielsen kom endast en ringa krets till del. Vilsenhet och rotlöshet är ord som beskriver den sociala omvälvningen under senmedeltid och renässans.

Privatmänniskan

Frederick Artz är bara en av de många som nämner florentinaren Alberti som exempel på vad renässansens ideal kunde åstadkomma. Denne Leon Batista Alberti (d 1472) var nämligen en mångsidig herre. Han åstadkom stora ting inom konst, poesi, arkitektur och vetenskap. Också rent fysiskt var han en imponerande figur. Han kunde hoppa över en häst. I Florenskatedralen lär han ha kastat ett mynt så högt att det slog emot kupolvalvet. Han författade en mängd böcker, bl a en om husbyggnation, där han lägger fram sin och alla moderna människors dröm, den egna villan.

Det som framför allt slår en med denna beskrivning är att tingen verkar ha blivit viktigare än människan. Med rörande noggrannhet demonstrerar Alberti sin kärlek till de olika föremålen. Han bekymrar sig för dem och grubblar över hur de bäst skall komma till sin rätt

och bevaras. En tragisk följd av denna de fysiska föremålens huvudroll träder också emot en i Albertis egen person. Den märks som främlingskap mellan yttre och inre och mellan praktisk handling och det rena betraktandet.

En annan sak som är påfallande i Albertis beskrivning är den omsorg varmed huset inhägnas och isoleras från andra människor. Grannar och allmänhet ses som en provokation. Mitt hem är min borg, jag måste skydda mig för "de andra". Det är första gången den moderna privatpersonen framträder på scenen i all sin rika utarmning. Ordet privat kommer från ett latinskt ord som har med plundring och rov att göra. Den som klamrar sig fast vid tingen och sin egen härlighet som ett byte, något att värna om och försvara, tvingas leva i ständig oro för att själv bli plundrad. I Albertis latinska dialoger känns denna grundångest som en skakning genom livets grundvalar. Vi känner igen mönstret i murarnas Beverly Hills, med taggtråd, skjutvapen, killer dogs.

Den vikt som tillmäts tingen visar sig också i en tredje punkt, då hushållningen tar över religionens roll. Kök och salonger svämmas över av riter i en hänförelse som tidigare ägnats de eviga värdena. Och Alberti talar faktiskt om en sancta masseritia, "det heliga hushållet". När man förlorar känslan för Guds helighet, blir tingen och ställningarna heliga i stället, det gäller hus, hem och pengar, image, prestige. På så sätt uppstår en "sacro egoismo" också på nationell nivå. Det är denna mentalitet som i konkurrensens och hatets dialekter glömt sin sannings och kärleks språk, som har lämnat fritt lopp för högmodets mörka stämningar, spelat ut folken mot varandra och förlett dem till komplotter och krig.

Längtan efter kärlek

1600-talets Frankrike uppnådde under Ludvig XIV en nationell självständighet som skulle komma att lovsjungas av maktens och postmodernismens filosof Friedrich Nietzsche. Här hade det stora och starka äntligen förverkligats i historien. Men det var inte bra för alla. När ediktet i Nantes upphävdes år 1685 drevs protestanterna ut ur landet. Emigrantcentra växte fram i Amsterdam och London. Bland de rotlösa existenser som i England såg framtidslandet och träffades på kaféer, visade sig de första ansatserna till modern demokrati. Men Ludvig XV degraderade de idéburna människorna till ett proletariat, vilket tände luntan till en explosiv fransk revolutionen under Ludvig XVI.

Än en gång hade den ledande klassen svikit. Ludvig XIV var en av alla tiders största härskare och kallades Solkonungen. Han ville själv stå i centrum; "L'état, c'est moi!" (Staten, det är jag.) Med det förlorade han ledarskapets gåva. När ediktet i Nantes drogs tillbaka, var det sitt eget folk han fördrev. I England skedde samtidigt stora demokratiska omvälvningar. Många av de fördrivna hugenotterna träffades i Amsterdam och London, där de lade grunden till den moderna journalistiken.

Historiker har inte tillräckligt beaktat att den nya demokratiska ideologin växte fram tack vare dessa rotlösa människor utan hus, hem eller kyrka, som möttes på kaféer. Under deras tid fick kaféet sin nuvarande betydelse. Och vilken är då den? Vad skiljer kaffehuset från andra mötesplatser? Jo, vem som helst kan gå in utan att bli hindrad i dörren. Det är bara att slå sig ned vid ett bord, läsa tidningar och beställa vad man vill ha. Man behöver inte se någon i ögonen, om man inte vill. Den enda kvalifikation man behöver är pengar. I en förening måste man släppa på formaliteterna, och i ett hem måste man gå i personlig relation. Men på kaféet räcker det med en bit metall eller papper. Där pengar blir avgörande sker en övergång från det personliga till det materiella, från kvalitet till kvantitet. Medlen blir styrande människor emellan.

I en sådan atmosfär föddes alltså demokratin. Dess institutioner som maktfördelning, parlamentarism, partiorganisation, hemlig omröstning och majoritetsbeslut är nödvändiga

skyddsåtgärder mot statens eller enskildas övergrepp, men deras mekaniska, opersonliga karaktär kräver som motvikt den enskilde medborgarens samvete och personliga ansvarstagande. "La démocratie est un régime des participants" - demokrati är ett statskick för medansvariga - sade den fransk-schweiziske socialisten Privat. Fichte och Hegel skulle ha ansett tanken löjlig. Genom att studera de olika dokumenten om mänskliga rättigheter kan man lätt konstatera att det personliga elementet gått förlorat. I Thomas Jeffersons och Benjamin Franklins Declaration of Independence (Oavhängighetsförklaringen 1776) hette det fortfarande: "We hold these truths to be self evident that all men are created equal, that they are endowed by their Creator with certain unalienable rights, that among these are life, liberty, and the pursuit of happiness" (Vi håller som självklara sanningar att människor är skapade jämlika, att de av sin Skapare har blivit betrodda med vissa oförytterliga rättigheter och att bland dessa är liv, frihet och strävan efter lycka).

I den franska förklaringen av mänskliga rättigheter år 1789 (Déclaration des droits de l'homme et du citoyen) förtigs den andliga grunden. Det heter nu bara "Les hommes naissent et demeurent libres et égaux en droits" (Människorna föddes och förblir fria och jämlika). Man får inte grunda några sociala skillnader på individernas prestationer eller tillgångar. Den gamla regimens vertikalitet är här bannlyst från samhället.

Ganska visst innebär de nya förhållandena en större frihet för gemene man. Alla kan gå på kafé. Men det är en kall, opersonlig frihet. Det har kommit in något abstrakt i förhållandet människor emellan. Den hemtrevliga tonen och den personliga närvarons magi försvinner alltmer från det offentliga livet. Materiella ting och regleringar får hela tiden större makt. Vi bollas hit och dit i ett världssamfund som i ständigt ökad omfattning behärskas av fysikt kännbara lagar. Det varma, personliga och intima, som vi förvisso inte klarar oss utan, måste mer och mer sökas i privatlivet. Och där, i den trånga kretsens begränsning, blir det sentimentalt.

Världsmänniskans ensamhet

Med franska revolutionen trängdes den feodal-aristokratiska samhällsordningen oåterkalleligt tillbaka av borgarna. Borgarens grundinstinkt är strävan efter personlig säkerhet. Men säkerheten funderas jämt på de döda tingens valutor. Tyngdpunkten förs över från det personliga och andliga till att äga. Materien tar över intresset. Därmed blir borgaren en person som i världen ser sitt rätta hem och där söker sina besittningar. Aktiviteten, som inte längre har sin rot i vad det är att vara en levande, ansvarskännande människa, blir mer mekanisk. Från att ha varit människa blir man aktör på en marknad. Den nya härskarklassen består därför av människor som opererar på marknaden, av finansfolk och fabrikörer. Den politiska revolutionen banade väg för en industriell och kapitalistisk.

Omvälningarna i Frankrike medförde en medborgerlig frihet som måste komma förr eller senare. Stora delar av befolkningen levde under omänskligt förtryck. Men nu stormades bastiljen, symbolen för det kungliga godtycket. Äntligen blåste en frihetsvind genom världen, och den blåser som väl är än.

Men franska revolutionen gav oss också en hel del annat. Den förde en ny människotyp till makten, bourgeoisin. Och det finns ingen anledning att uttala ordet med förakt; varenda modern människa är i någon vrå av sitt arma hjärta bracka.

Det som kännetecknar bourgeoisin är instinkten att söka säkerheter. Den naturliga strävan efter trygghet har funnits hos människor i alla tider. Här är den uppförstorad. Där säkerheten inte kan garanteras uppstår ångest, och den har djupa rötter i människans själ. Hunger och törst, sexualitet och självhävdelse har stor betydelse, men säkerhetsdriftens och

ångestens makt är mycket större. Den gäller själva överlevnaden. I vår tid har det gång på gång visat sig vad man kan förmå människor till när man utsätter dem för terror.

Personlig integritet

Kärlek fördrivar rädslan, skriver Johannes i sitt första brev. Det är lätt att föreställa sig vilken kraft människor upplever när de är fria från fruktan. Säkerhetsdriften får sitt främsta uttryck i vår inställning till tingen, i rätten att äga saker och bringa människor till lydnad. Ju mer pengar man har, desto säkrare känner man sig. Begäret efter säkerhet leder därför alltid till ett begär efter mer. Hos den moderne borgaren är säkerhetskänslan sjukligt överbetonad, därmed också ägandebegäret. Detta har lett till en djupgående vanställning av individ och samhälle.

En människa kan nämligen beskrivas som en kombination av tre verb: vara, göra och ha. Proportionerna kan variera. När balans råder heter den kärlek. Att vara är det hemlighetsfulla verbet. Vi kan inte föreställa oss ickevarat. Tänk vilka variationer varat rymmer: att vara en blomma, en hund, en kvinna eller en engelsman. Den stora skillnaden finns mellan människan och alla andra former av existens. Ett ting är vad det är, och detta är sant också om djur och växter. En ko är alltid ko; en varg kan inte övertalas att sluta döda. Den mördar inte. Men Pico della Mirandola hade rätt. En människa är inte alltid vad hon är. Hans Skjervheim har också framhållit att vi människor kan förhålla oss till oss själva, och det är en allmän existentiell insikt. "Att vara eller icke vara" är inte bara en fråga för Hamlet utan för oss var och en, dagligen, varenda minut. Den handlar inte bara om existens eller icke-existens. Den ställer mig inför tvånget att välja om jag skall vara si - eller så. Är jag som jag borde vara? Är jag den jag innerst inne är? Är jag mig själv? Är jag människa fullt ut? Eller är jag oäkta, försöker visa upp något jag inte är? Kommer jag kanske alltmer bort ifrån mig själv, eller utvecklas jag mer och mer till vad jag djupast i mitt gudagivna väsen är?

Ur varandet framväxer det vi gör, handlingen. Det finns olika slags handlingar, de som kommer inspirerat ur varelsens djup och de som drivs fram utifrån, pliktskyldigast eller ur ångesten, begäret - det mekaniska handlandets reflexer.

Traditionellt har kvinnan lagt störst vikt vid att vara, mannen vid att handla. Många missförstånd mellan könen kommer av denna skillnad. I industridramat "Den bortglömda faktorn" säger fackföreningsmannen Rankin: "För arbetets skull kunde jag överge fru och barn." Så kunde, åtminstone förr, bara en man uttrycka sig.

Farligast är verbet att ha. Vi behöver vissa saker för att leva. Och livet bygger på växelverkan, ge och ta. Tingen behöver också oss människor. En tom stol ser ofullständig ut. Den väntar på någon. Än värre är det med en tom skolsal eller fabrik, det blir nästan kusligt. I det ögonblick någon sätter sig på stolen, eller arbetaren ställer sig vid sin svarv, kommer den till sin rätt. Först nu fyller den sin funktion i det mänskliga sammanhanget. Vi behöver våra don. Men de är mer än döda ting. I Franciskus' solsång träder de oss till mötes som bröder och systrar. De blir till ett slags kära, hjälpsamma vänner.

Men saker kan bli farliga. Vi menar att det är vi som äger dem, när de i själva verket har tagit oss i besittning. Besitta betyder att sitta på, och så är det i flera språk. Han har stora besittningar i Indien. Hur farligt blir det inte när det flyttas över på människor, när en kvinna tror sig äga man eller barn. De amerikanska slavarna blev fria 1865, men in i vår egen tid har deras ättlingar varit förtryckta. Slaveriet ligger på lur överallt. Det anskaffas inte en gång för alla.

Frågan är därför om jag äger tingen eller de mig. Jag måste veta om jag röker cigaretten eller tvärtom. Om jag kontrollerar TV:n eller den mig. Om jag kör bilen eller den med mig. Vi vet alla hur människor kan bli när de råkat i tingens våld, när besittarkravet får makten

över dem. Jag hade glädjen att få vara vän med kyrkomålaren David Ralson i Göingebygden. En gång var han inbjuden att tala på ett politiskt möte i Älmhult. Han stod vid blädderblocket och ritade en teckning som föreställde samhället i symbolisk form. Två hundar stod och morrade åt varandra. En hade ett köttben i käften, som den andra försökte komma åt. Med undantag av beninnehavet var de båda hundarna, den till höger och den till vänster, fullständigt överens. Men skiljelinjen mellan vänster och höger går inte bara genom det ekonomiska livet. Den gör sig gällande i alla mänskliga förhållanden. Överallt ser man på ena sidan dem som har ett innehav, på andra dem som önskar sig ett innehav och därför vill ändra på saken. Ur detta uppstår de flesta mänskliga konflikter. Av ha och ta blir hata. Kan man inte övervinna - genom att balansera - kravet på personligt ägande, blir det aldrig fred mellan människorna.

Säkerhetstänkandet har satt sin prägel på det borgerliga samhället efter franska revolutionen. Redan i deklARATIONEN om mänskliga rättigheter fanns uttrycket "den heliga rätten till egendom". Världen kom alltmer att behärras av människor vars makt och värdighet bestod i besittningar. Utvecklingsläror underblåste föreställningen om oundviklig kamp mellan intressen, personer och folk. Spencers och Darwins skrifter spreds och populariserades. Att predika det gamla evangeliet om frid på jorden kunde stundtals få något naivt över sig. Vetenskapen verkade motsäga Bibeln, och när kyrkan inte lyckades göra sitt evangelium trovärdigt tog motsättningarna ut sin rätt och vår värld härjades av ytterligare en blodig revolution.

Kommunismen

I hela industrivärlden fanns ett missnöje med de arbetsvillkor och den miljöförstöring som förknippades med fabrikena. Den engelske poeten William Blake skrev och illustrerade åren 1804 - 1820 sin dikt Jerusalem om den stora dröm som nu upplöstes i rök. Den har sedan blivit tonsatt av automobilveteranen Hubert Parry. I den årligen återkommande konserten "Last Night of the Proms" i London ljuder texten på nytt. Den talar om mörka, sataniska krafter som hotar förstöra det gröna, engelska landskapet. Den arbetande befolkningen förlorade också en god del av sin värdighet i industriernas fångläger.

Det kommunistiska manifestet år 1848 blev första anslaget till en ny ideologi som kom att kallas marxism. Karl Marx' och Friedrich Engels' skrifter representerar en genomtänkt världsåskådning, vars mönster lånats från den konservativa tyske filosofen Hegel. Universum drivs av en andlig kraft. Världshistorien följer ett logiskt nödvändigt schema som i korthet medför att varje tillstånd som inte erbjuder alla människor en godtagbar lösning på tillvarons problem kommer att attackeras av de missgynnade som revolutionär grupp. Spänningar inneboende i samhället garanterar detta. Det naturliga slutmålet för kampen är att alla människor en dag delar jordens resurser lika. Ett klasslöst samhälle breder ut sig på jorden, och det är världens mål. Teorier som på detta sätt anger en given destination för människan som art har, som tidigare nämnts, kritiserats av vetenskapsteoretikern Karl Popper. Inte bara marxismen utan också Platon, Augustinus, Hegel och sionismen har fått utstå hård kritik av denne liberal, som förespråkade det öppna samhället, med plats för alla demokratiska åsikter i liberal frihet.

Marxismen ses idag av de flesta som ett filosofiskt och politiskt misslyckande. Men vem kan förneka att den bygger på ett socialt engagemang och med stor kunskap försöker teckna en bild av människans strävan genom århundradena? Den skulle heller aldrig ha fått så stort genomslag om den inte hade vuxit fram ur realiteter och bars av en vision, det klasslösa samhället. Marx hade blicken riktad mot människan. Han försökte visa hur den kapitalistiska modellen att köpa och sälja arbetstid degraderar människor till ting. Arbetaren säljer sin

arbetsförmåga och tid likasom vore de varor. Det innebär att all tillvaro och mänsklig existens inpå skinn och själ materialiseras. Mot denna degradering av människan, samhället och naturen vänder sig marxismens tre grundlagar.

"Filosoferna har uttolkat världen, nu gäller det att förändra den." Det kan bara ske inifrån. Detta är något praktiskt. Man finner alltså sanningen genom att handla. Det var faktiskt Engels som myntade det kända uttrycket "The proof of the pudding is in the eating". Här upplöses motsättningen mellan teori och praktik. Den kluvna människan läker, blir en. Handling och arbete förändrar världen och människans liv i grunden.

Människan är nämligen ingen privatperson. Hon är samhällsvarelse. Hennes existens hänger samman med andra människors. Med alla andra människors. Historiens mål, om man kan tala om ett sådant, måste vara något gemensamt, att upphäva skrankor och avstånd mellan folk. Att våga förlösande livsformer. Med andra ord det klasslösa samhället. Här finns ett påtagligt religiöst element. Genom Karl Marx har den judiska messianismen trängt in i arbetarrörelsen. Den gav oss en känsla för vad som är helt, det större och heligare för vilket den enskilde bör offra sig. I spontan rörelse mot helheten, den dialektiska utvecklingen, sönderbryts de hämmande formerna och varje enskild ser sig själv i helheten.

Marx visste vilka mänskliga skador ägandebegäret vållar. Han hade sett hur djupt splittringen gick i människorna, hur djupt den gick emellan dem. Han insåg också att vi behöver varandra, att det är kampen mellan bröder som förstör livet. Men har vi varit skoningslösa vargar, kan vi bli lika änglar för varandra. Den litauisk-franske filosofen Emmanuel Lévinas' tankar om medmänniskan som den Andre, det stora A:et lånat av Gud, utvecklar den gamla judiskt-kristna tradition som ger svaret på människans frågor. Här finns dock ingen skytt av strid. Lévinas betonar att mötet med den Andre hjälper mig känna ett ansvar jag inte kan dra mig undan, ett engagemang utan förbehåll. Det träffar mig så fort jag ser honom. Jag upptäcker min förmåga att hjälpa; jag är ju rik! Någon behöver just mig. Försoningen sker genom upptäckten att vi finns på jorden för att tjäna varandra och så görande få del av de himmelska välsignelser som spärrats av rädsla och misstänksamhet. Fienden visar sig vara en broder. Den föraktade är utsänd av Gud. Evigheten gästar oss i sällsamma skepnader.

Splittringen mellan individer och folk börjar med att människor lär sig tänka i flock. Det är "vi" och "dom". Vi delar upp oss i läger och grupperingar, där det underförstådda klimatet är kamp. Vi tror att universums grundtillstånd är brist och att vi därför måste slåss för att få det vi behöver. Den tanken föder rädsla. Och det är en urgammal insikt att den som är rädd sluter sig inom sig själv, medan den som är befriad från rädsla kan sträcka sig mot andra i kärlek och förväntan.

Det finns därför två slags människor: de som deltar och de som ser på. Att bara vilja se på världen som ett skådespel är en inställning typisk för den borgerliga tidsåldern. Marx försökte övervinna splittringen genom att visa att man kan lära känna vandringsväsen genom att vandra. Åskådaren förstår inte på djupet vad det rör sig om. Verkligheten uppfattas bara av dem som själva är verkliga, som gör något. Den som engagerar sig, vill förändra världen, ser annorlunda på den än en som bara är åskådare. Han inser genast värdet av relationer, den högsta verklighet vi är i stånd att se och erfara. Förhållandet till andra bestämmer livskvaliteten.

Genom att upptäcka den mänskliga helheten får vi oslagbar inspiration. Alla människor i hela världen är mina syskon. De kanske inte vet om det, och ibland glömmer jag det, men det är likväl sant. Vi är en helhet tillsammans, hör ihop inte bara socialt i en världsomspännande kultur, utan också på lägsta naturliga nivå, kvantnivån. Genom att inse detta förstår vi hur fel det är att vilja avskärma sig och betrakta andra med rädsla och

misstänksamhet. Vi lever alla och rör oss i Gud, men också i den mänskliga gemenskapens många former.

Så länge en far kräver absolut lydnad, samtidigt som sonen vill leva sitt liv utan inblandning, är friden försedd med äventyr. Det blir konflikt. Men när fadern inser att ungdomen med sin tro på frihet också är en del av livet, och sonen att världen inte kan klara sig utan ordning och tradition, då kan de se världens endräkt klart framför sig. De rör sig ju mot gemensamt mål. Ingen behöver förneka vad han för sin del upplever som en kallelse.

Tron på helheten var ett religiöst element i marxismen. Det var tron på en ny värld, en samhällsordning där människor kan leva lyckligt och värdigt. Varken Engels eller Marx kallade det Guds rike, men en liknande innebörd måste det ha haft för dem. Det var en den djupaste övertygelse att människorna tillsammans måste bygga en helhet och att detta är så viktigt att den enskilda människan bör offra sig för det.

Den nya utmaningen

De senaste hundra femtio åren har visat att varken borgerskapet eller kommunisterna kunde bygga en levande, tillfredsställande världsordning. Begäret efter ägande och egendom för dess egen skull handlar om girighet, leder till splittring. Det reducerade de egendomslösa till ett proletariat och planterade fröet till de stora kriserna och världskrigen. Sedan kom 1900-talets vänsterrörelser som brev på posten. Sovjetsystemets misslyckande och kalla krigets slut betyder ingalunda att problemen är lösta. Snarare har vi åter förpassats till utgångsläget.

Marxismen nådde inte sitt mål. Den har varit en av de starkaste krafterna i modern tid. Ändå har den inte, där den tilltvingat sig makten, lett till helhet utan till totalitarism. Detta berodde på att den inte var radikal nog. Den behöll borgarnas värdeskala och tog därmed inte itu med roten till det onda. Den vägrade rensa ut begäret och ägnade sig ensidigt åt de materiella förhållandena. Guds rike och människan som den Eviges avbild föraktades eller viftades bort. Drömmen om bildning gick också förlorad, och av den sociala visionen blev ytlig retusch. Enheten blev en chimär att upprätthålla med social ingenjörskonst.

Det kan anses säkert att sikten, för både Marx och hans motståndare, skymdes av den filosofi som dominerat politiken från 1830-talet och framåt. Den skola som Karl Popper och Georg Henrik von Wright först så småningom tog avstånd ifrån var positivismen, också kallad logisk empirism. Enligt Auguste Comte (1798 - 1857) har mänskligheten först genomgått religionens och tankesystemens primitiva stadier, för att slutligen, i det positiva stadiet av sin utveckling, acceptera verkligheten som den framträder för de fysiska sinnen. Allt som inte kunde bekräftas på sinnlig eller logisk väg avfärdades som gallimattias. Positivismen var slagkraftig och populär i det kulturklimat som behärskades av föreställningar ur den klassiska fysiken, "ingenjörskulturen" för att tala med Spengler. Den har kallats industrialismens filosofi. I Einsteins och Plancks universum är den otänkbar. Det Comte och hans anhängare trodde var en materiell, odisputabel verklighet finns helt enkelt inte. Moderna fysiker säger att universum mera liknar en tanke än en sak. Och det är difinitivt ingen maskin. Kvantfältet, universums grundnivå, påverkas av hur vi tänker och fantiserar. Människan har återfått sin nyckelroll i historien.

Som marxismen hotade världsfreden valde positivismen att utmana religionen. Nu har också liberalismen blivit en pest för frid och integritet. Om marxismen drevs av kollektiva visioner, är liberalismens ledstjärna den ohämmade individualismen. Det har med goda skäl påpekats, av Ingvar Horgby, Tage Lindbom och Christian Braw, att den är en naturlig följd av Newtons fysik, av atomismen och empirismen. Hela tillvaron har atomiserats. Med teknologin som idealvetenskap försvann grunden för kungamakt, ständsriksdag och traditionella värden. Efter 1865 års representationsreform är prästerskapet ett antikverat

begrepp, men den enskilde prästen en röst att räkna med. Men vem vet på vilket parti hon röstar? Alla strukturer har gått förlorade i trendernas nya sköna värld.

Man kan inte ta marxism, positivism och liberalism allvarligt nog. Det är förståeligt att icke kristna ideologier tar avstånd från borgerskapets blodfattiga andlighet och bekänner sig till materialismen. Dess företrädare tog alla parti för människor i armod. Men just den materialistiska inställningen - Gud är död eller Jesu återkomst i varje fall inte att räkna med i dag - hindrade giganter i öst och väst att radikalt ändra på förhållandena. Lika lite som man kan bygga en civilisation på enbart fakta går det att skapa ett broderskap av egoister. Att amerikanska mynt säger "In God we trust" kan inte förta bilden av föredömet USA som ett land i materialismens grepp.

Och även om marxismen hade större visioner än borgerskapet, kunde den inte på ett varaktigt sätt förändra världen. Den gjorde saken värre. Den tog inte människan på tillräckligt stort allvar. Den gick inte djupt nog, till roten. Något liknande kan sägas om liberalismen, även om den aldrig framträtt med lika vidlyftiga anspråk.

*

Den utmaning vi står inför skulle ha förblivit obesvarad om det inte varit så att det alltid funnits en grund för gränslös mänsklighet. Men så är det. Ett osynligt föreningsband löper genom åldrar och kulturer. När stenålderns kvinna mötte främling i skog visste hon det: Han är en människa som jag. Jag måste behandla honom hyggligt.

Trobriandernas folk som lever i fred med alla, fria från våra västerländska sjukdomar och olater, vet det. Aboriginerna i Australien vet det. Och Amish people. Varför gå in i en kamp där en ensam vinner? Och Lévinas' filosofi lyfter fram en evig visdom, av Peter Kemp presenterad som "realiserad eskatologi". Den teologiskt beivrade vet att eskatologi är läran om de yttersta tingen. Här finns föreställningar om världens slut, om domedag, himmel och eviga straff. Men Jesus sade om sin återkomst: "Guds rike kommer inte på sådant sätt att det kan förnimmas med ögonen. Himmelriket är invärtes i er." Det är ett andligt rike. Föreningsbandet håller när vi litat på dess realitet i våra liv. Världen förklaras för våra ögon.

I ett TV-samtal mellan Isaac Singer och Anthony Burgess, således en jude och en romersk katolik, hävdade Burgess som Kristi lära att kärleken är en teknik! Kärlek är något man kan lära sig förstå. Kärlek går till på ett sätt som kan läras. Mästaren krävde inte det omöjliga, men han såg längre än vi. Han kunde befalla oss att älska varandra eftersom han visste att det går och att vi då får kontakt med den eviga världen. Och han förefaller inte ha menat att parti och religion har i sammanhanget att göra.

Vad Jesus sade om sin tillkommelse faller på plats i bilden av ett folk som tror på Andens herravälde i vår värld, som ett förenande band över gränser. Himmelen kan förbindas med jorden. Avståndet mellan ideal och verklighet kan tillryggaläggas. Denna insikt håller vår kultur samman. Den var närvarande redan i katedralskolornas undervisning om de tre vägarna (trivium) och de fyra vägarna (quadrivium). De tre var himmelska konster: logik, grammatik, retorik. De fyra var jordiska konster: aritmetik, astronomi, geometri och musik. Tillsammans var de sju fria konster. Om någon finner svårigheter att begripa detta, verkar mannen från Galiléen ha ett rum i sitt hjärta för henne också. En tynande veke skall han inte utsläcka. Det viktiga är att sinnesändring förvandlar världen. Denna tro har redan visat sin världsförvandlande kraft i otaliga människor under de mest skiftande omständigheter. Kristendomen är, trots sina strider och skiftande gestalter, idag som alltid

den verksamma kraften bakom den europeiska civilisationen som den kommer till uttryck i strävan efter enhet och försoning. Jesu undervisning kan nu som förr vitalisera samhällslivet. Att frilägga den ursprungliga källan är en uppgift vi med gott samvete kan ägna oss åt. Kyrkofädernas idévärld står färdig att berika oss när vi gör oss mottagliga för den. Men Guds rike består inte av idéer utan av människor. Därför är Herrens bön, med Jesusorden och sin avslutning ur Davids lovsång (Första Krönikeboken 29:10-13), helt och hållet inriktad på människans situation i världen. Vi bär i bröstet vissheten om en gränslös kraft, Anden vi är barn till och som hjälper oss vara sant mänskliga. Vi vet att detta är heligt och inte får kränkas. Vi kan förbinda himlen med jorden. Innerst inne vill alla människor att det skall vara så här, friden breda ut sig i och omkring oss. Tänk att få ha den Eviges sanktion över sitt jordiska liv, så att vi lever i förlåtelsen och delar vårt bröd med andra. Då förstår vi också att ärelystnad och högmod kommer av onödig fruktan för det skenbara slut, som på Andens språk bara blir övergången till en översvallande härlighet. Då blir döden, för att tala med Karl Vennberg, bara "törmsnåret kring genomlysta blommor, det mörka smycket som ger oss tillträde till festen".

*Fader vår, som är i himmelen!
Helgat varde ditt namn;
tillkomme ditt rike; ske din vilja,
såsom i himmelen, så ock på jorden;
vårt dagliga bröd giv oss i dag; och förlåt oss våra skulder,
såsom ock vi förlåta dem oss skyldiga äro;
och inled oss icke i frestelse, utan fräls oss ifrån ondo.
Ty riket är ditt; och makten; och härligheten i evighet.
Amen.*

Den bön som kan återupprätta inte bara den urgamla vishetens Europa utan hela världen står att läsa i Matteus' evangelium 6:9 f. Himmeln och jorden finns att bli ett, som brödet och vinet i nattvarden. Det heliga livet strömmar i allt. Vi är Ljuset i mänsklig gestalt.

Du är Livet i mänsklig gestalt. Jag är Ordet i mänsklig gestalt.

Källor och litteratur

Jan Adrianson	Den tidlösa utvecklingen, kritik av evolutionsläran och den materialistiska världsbilden, Falun 1992
Henrik Ahlenius	Intervju med Peter Singer, i Filosofisk Tidskrift 3 1997, Karlshamn 1997
Per Ahlmark	Det öppna såret, om massmord och medlöperi, Göteborg 1997
Birgita Allard, Bo Sundblad	Hur ser vi på människan?, Helsingborg 1987
Anna och Henrik Alm	Vad medeltida kyrkväggar berättar, Stockholm 1955
Bertil Almgren m fl	Medeltid, Malmö 1968
Ronny Ambjörnsson	Arbetets janusansikte, i Vår bild av verkligheten, Solna 1986
Ronny Ambjörnsson, D Gaunt red	Den dolda historien, Malmö 1984
Ronny Ambjörnsson, red	Från Aten till Los Angeles, UR m fl 1986
Lilian Andersson och	Sekelskiftets Wien - mötesplats för moderna idéströmningar, i Lennart Olausson: Från Aten till Los Angeles, UR, Höganäs 1985
Sten Andersson m fl	Tidernas Europa, Oskarshamn 1991

Aristoteles	Den nikomachiska etiken, Uddevalla 1993
Frederick B Artz	The Mind of the Middle Ages, Chicago 1980
T S Ashton	Den industriella revolutionen, Köpenhamn 1966
Gunnar Aspelin	Idéer och fakta, Stockholm 1970
Gunnar Aspelin	Tankehistoriens problem, Stockholm 1970
Gunnar Aspelin	Tankens vägar I-II, Uppsala 1958
Aurelius Augustinus	Bekännelser, Motala 1957
Aurelius Augustinus	Guds stad, Skellefteå 1997
Zygmunt Bauman	Vi vantrivs i det postmoderna, Uddevalla 1999
Frans G Bengtsson	Silversköldarna, Malmö 1982
Benkt-Erik Benktson	Varat och tiden, Stockholm 1976
Lars Bergquist	Guds finger, i Utsikt mot Europa (UR), Höganäs 1991
Luther J Binkley	Conflict of Ideals, Changing Values in Western Society, van Nostrand Company, NewYork/Toronto/London
Erwin Bischofberger	Mäster Eckharts andliga undervisning, Värnamo 1994
Erwin Bischofberger	Lévinas och den första filosofin, i Signum nr 3 1996
Daniel J Boorstin	Upptäckarna I-III, Johanneshov 1987 - 1989
Christian Braw	Europeiska författningar i idéhistoriskt perspektiv, föreläsning på Hjälmersrydsstiftelsen den 12 augusti 1999
Christian Braw	I tiden, Essayer och samtal, Borås 1995
Christian Braw	I världen, Essayer, Borås 1990
Christian Braw	Mystikens arv hos Martin Luther, Eslöv 1999
Christian Braw	Åter till Gud, om trons mönster hos Augustinus, Eslöv 1994
Christian Braw	Människan i historiens ögon, då som nu, i Jönköpings-Posten
	De oroande tecknen finns kvar, i Jönköpings-Posten den 9 september 1999
Lester Brown m fl, red	State of the World 1990; i The Worldwatch Institute Report on Progress Towards a Sustainable Society, Washington DC 1990
Peter Brown	Makten och det heliga, Värnamo 1997
Rune Brännström	Förnyelsen genom tiderna, Malmö 1983
Jacob Burckhardt	The Civilization of the Renaissance in Italy, New York 1921
Jacob Burckhardt	Renässanskulturen i Italien, Stockholm 1965
Göran Burenhult	Kärlekens öar, Höganäs 1989
Herbert Butterfield	Den moderna naturvetenskapens gryning, Stockholm 1965
Fritjof Capra	Fysikens Tao, Göteborg 1997
Ernst Cassirer	Individuum und Cosmos in der Philosophie der Renaissance, Leipzig 1927
Ernst Cassirer	Myten om staten, Stockholm 1948
Auguste Comte	Cours de philosophie positive, Paris 1830-42
Hans Corell	De mänskliga rättigheterna, i Utsikt mot Europa (UR), Höganäs 1991
Peter Cornell	Det gyllene snittet i måleriet, i Den skönageometrin, Värnamo 1985
Mihály Csíkszentmihályi	Flow, Stockholm 1992
Dante Alighieri	Den gudomliga komedin, Inferno, Stockholm 1965
Charles Darwin	On the Origin of Species by Means of Natural Selection or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life, London 1859, 1958
Charles Darwin	Om arternas uppkomst, Stockholm 1980
Charles Darwin	Självbiografi, Stockholm 1959
Sven Delblanc	Den europeiska romanen, i Utsikt mot Europa (UR), Höganäs 1991
René Descartes	A Discours on Method, London 1965
Fjodor Dostojevskij	Bröderna Karamazov, Stockholm 1992
Colin F W Dyer	Symbolism in Craft Freemasonry, Shepperton, Surrey 1991

Albert Einstein	Über die Spezielle und die Allgemeine Relativitätstheorie, Braunschweig 1917
Claes Ekenstam	Om kärleken och den sociala konstruktivismen. I dialog med Arne Jarrik, i Lychnos, Uppsala 1998
Ralph Waldo Emerson	Essays, Boston 1841
Ralph Waldo Emerson	Framgång, Essäer om självförtroende och kreativitet, Eslöv 1994
Thomas Hylland Eriksen	Charles Darwin, Falun 1999
Gunnar Eriksson, T Frängsmyr	Idéhistoriens huvudlinjer, Helsingborg 1992
Benjamin Farrington	Grekisk vetenskap, Halmstad 1965
Johann Gottlieb Fichte	Reden an die deutsche Nation, Berlin 1808
Ludwig Fleck	Uppkomsten och utvecklingen av ett vetenskapligt faktum, Stockholm/Stehag 1997
Michel Foucault	Sexualitetens historia, Värnamo 1987
William Fovet, red	Europeiska filosofer, Uddevalla 1995
Sigmund Freud	Das Unbehagen in der Kultur, Wien 1930
Sten von Friesen	Om mått och män, Bra Bok 1987
Erich Fromm	Flykten från friheten, Falun 1993
Tore Frängsmyr	Framsteg eller förfall?, Falköping 1980
Tore Frängsmyr	Framstegstanken, i Vår bild av verkligheten, Solna 1986
Tore Frängsmyr	Svärmaren i vetenskapens hus, Lund 1977
Birgitta Furuhagen, red	Utsikt mot Europa, Höganäs 1991
Hans Furuhagen	Myten om Europa, i Utsikt mot Europa (UR), Höganäs 1991
Peter Gay	The Enlightenment: An Interpretation, London 1973
Peter Gay	Upplysningstiden, Bokklubben Svalan, Weert, Holland 1966
Anton Geels	Judisk mystik, Eslöv 1998
Tor Ragnar Gerholm	Fysiken och människan, 1966
Edward Gibbon	Romerska rikets nedgång och fall, Stockholm 1986
Thomas Ginner	Den bildade arbetaren, Vimmerby 1988
Gabi Gleichmann	Medmänniskans ansikte bevisar Guds existens, Aftonbladet 1 augusti 1983
Johann Wolfgang von Goethe	Faust, 1957
Johann Wolfgang von Goethe	Wilhelm Meisters läroår, 1957
Jan Grönholm	Helhetssyn och framtidstro, Helsingborg 1979
Bernt Gustavsson	Bildning i vår tid, Borås 1996
Bernt Gustavsson	Världsbilder, Södra Sandby 1991
Bertil E Gärtner	Gamla testamentet blev nytt, Stockholm 1976
Dick Haglund	Den västerländska moralfilosofins historia, Göteborg 1990
Bernt Hagtvet	Nationalismen, i Utsikt mot Europa (UR), Höganäs 1991
Václav Havel	Politik och samvete, Stockholm 1984
Václav Havel	Vårt nya Europa, Stockholm 1990
G W Friedrich Hegel	Phänomenologie des Geistes, Stuttgart 1951
Martin Heidegger	Brev om humanismen, Otta, Norge 1996
Martin Heidegger	Varat och tiden, 1927
Arne Helldén	Arbete - ur arbetets idéhistoria, 1979
Hans Hellström	"En avskyvärt elak man"? Nils Dacke i ny belysning, Bjärnum 1999
Christopher Hibbert, red	Furstarnas tid, Malmö 1971
Ingvar Horgby	Begreppet person. En essä om en kristen uppfinning, i Hälsosamma tankar, 11 filosofiska uppsatser tillägnade Lennart Nordenfelt, Falun 1995
Ingvar Horgby	Etiken som kom bort, filosofiskt kafé den 25 september 1999
Ingvar Horgby	Etiken som kom tillbaka, filosofiskt kafé den 23 oktober 1999
Ingvar Horgby	Individualism och mystik; om senmedeltidens tänkande, filosofiskt kafé i Jönköping den 11 november 2000

Ingvar Horgby	Ljus och geometri; om gotikens estetik, filosofiskt kafé på muséet i Jönköping den 7 oktober 2000
Ingvar Horgby	Tro och förnuft; om skolastikens tankevärld, föredrag på muséet i Jönköping den 21 oktober 2000
Johan Huizinga	Den lekande människan (homo ludens), Stockholm 1945
Johan Huizinga	Der Mensch und die Kultur, Stockholm 1938
Johan Huizinga	I morgondagens skugga, Stockholm 1936
Johan Huizinga	Människan och kulturen, Stockholm 1936
Johan Huizinga	Ur medeltidens höst, Stockholm 1927
Johan Huizinga	Wege der Kulturgeschichte, Munchen 1924
Bo Huldt	Det framtida Europa och demokratin, i (UR), Höganäs 1991
Lars-Christer Hydén	Bekännelsen skapade individens inre rum, SvD 22 oktober 2000
Lars-Christer Hydén	Psykologi och dialektik, inledning till Lev S Vygotskij: <i>Psykologi och dialektik</i>
Olof Hägerstrand	Mike Hawkins; Social Darwinism in European and American Thought 1860-1945: Nature as model and nature as threat, recension i <i>Lychnos</i> , Uppsala 1998
Axel Hägerström	Rätten och staten, Stockholm 1963
Don Ihde	From Garden to Earth, Indianapolis 1990
Allan Janik	Närvarons dimension, Smedjebacken 1995
Lena Johannesson	Bilden av människan, i <i>Utsikt mot Europa</i> (UR), Höganäs 1991
Karin Johannisson	Humaniora, humanism, historia; Installationsföreläsning den 7 november 1997, i <i>Lychnos</i> , Uppsala 1998
Karin Johannisson	Synen på naturen, i <i>Vår bild av verkligheten</i> , Solna 1986
Inge Jonsson	Tankens frihet, i <i>Utsikt mot Europa</i> (UR), Höganäs 1991
Kjell Jonsson	Tro och vetande, i <i>Vår bild av verkligheten</i> , Solna 1986
Peter Josephson	Immanuel Kant, pietismen och den moraliska problematiseringen av kroppen, i <i>Lychnos</i> , Uppsala 1996
Björn Julén, red	Berömda böcker, Lund 1976
Carl Gustav Jung	Människan och hennes symboler, Ljubljana 1974
Bodil Jönsson	Tio tankar om tid, Brombergs/Finland 2000
Immanuel Kant	Grundläggning av sedernas metafysik, Lund 1987
Immanuel Kant	Om den eviga freden, Falun 1996
Jan Karlsson, Ulla Lindqvist	Arbetets ära och förbannelse, Kristianstad 1980
Peter Kemp	Döden och maskinen, Stockholm/Stehag 1990
Peter Kemp	Lévinas - en introduktion, Uddevalla 1992
Peter Kemp	Vad människan är skyldig den Andre, SvD 26 januari 1996
Halvar Khennet	Murslev och svärd, Lund 1977
Sören Kierkegaard	Begreppet ångest, Stockholm 1965
Sören Kierkegaard	Brev till en ung man, i Kierkegaard i urval, Forum
Alexandre Koyré	From the Closed World to the Infinite Universe, Baltimore 1974
P O Kristeller	Renaissance Thought I-II, 1961, 1965
Thomas S Kuhn	De vetenskapliga revolutionernas struktur, Falun 1992
Eva Kärfve	Konsten att bli människa; Individ och myt i medeltidens riddarvärld, Stockholm/Stehag 1997
Olof Lagercrantz	Dikten om livet på den andra sidan, Stockholm 1997
Hans Larsson	Idéer och makter, Stockholm 1922
Hans Albin Larsson	Makten över historien, föreläsning på högskolan i Jönköping den 2 november 1999
Emmanuel Lévinas	Basic Philosophical Writings, Indiana University Press 1996
Emmanuel Lévinas	Etik och oändlighet, Stockholm/Stehag 1993
Emmanuel Lévinas	Proper Names, Cambridge 1996
Emmanuel Lévinas	Tiden och den andre, Stockholm/Stehag 1992
Sven-Eric Liedman	Från Platon till kommunismens fall, Trondhjem 1993

- Sven-Eric Liedman I skuggan av framtiden, Stockholm 1999
Sven-Eric Liedman Upplysningen och framtiden, i *Ord & Bild* 1, Uddevalla 1996
Bo Lindberg Demokratin i historien, i *Vår bild av verkligheten*, Solna 1986
Tage Lindbom Den gyllene kedjan, Borås 1984
Tage Lindbom Fallet Tyskland, Borås 1988
Tage Lindbom Mystik, Borås 1990
Rolf Lindborg Om Gud och världen, Lund 1975
Rolf Lindborg Vetenskapens revolutioner, i *Lychmos*, Stockholm 1966
Sten Lindroth Charles Darwin, Helsingfors 1946
Arnold Ljungdal Marxismens världsbild, Stockholm 1967
Nils Lundgren Ekonomi över gränserna, i *Utsikt mot Europa* (UR), Höganäs 1991
Ulf P Lundgren, red Skola för bildning, SOU 1992:94, Stockholm 1992
Lennart Lundmark Tiden är bara ett ord; om klockornas makt och hur man bryter den, Stockholm 1993
- Martin Luther D:r Martin Luthers lilla katekes, med kort utveckling, av konungen gillad och stadfäst 1878, Motala 1968
Martin Luther Om en kristen människas frihet, Stockholm 1916
Poul Lybcke, J Bengtsson Vår tids filosofi 1-2, Oslo/Gjövik 1991
John McLeish Matematikens kulturhistoria, Falun 1994
Gunilla Lundahl Matematikens ursprung i bilden, i *Den sköna geometrin*, Värnamo 1985
Mikael af Malmborg Trögrörliga mentaliteter barriärer mot globalisering, SvD 12 november 2000
- Lauro Martines Power and Imagination, City-states in Renaissance Italy, 1979
Karl Marx, Friedrich Engels Manifest der Kommunistischen Partei, London 1848
Karl Marx Das Kapital, London 1867-85
Rollo May Frihet och öde, Borås 1995
Rollo May Kärlek och vilja, Borås
Rollo May Ropet efter myten, Borås
John Stuart Mill On Liberty, London 1859
Lord Moran Winston Churchill; Kamp för livet 1940-1965, Stockholm 1966
Lewis Mumford Technics and Civilization, 1934
Lewis Mumford Teknik och civilisation, Göteborg 1984
Friedrich Nietzsche Om historiens nytta och skada, Smedjebacken 1998
Friedrich Nietzsche Om moralens härstamning, Prisma Magnum 1994
Ingemar Nilsson Själen i laboratoriet, Lund 1978
Ingemar Nilsson, red Vår bild av verkligheten, Solna 1986
Ingemar Nilsson Vår bild av världen, i *Vår bild av verkligheten*, Solna 1986
Peter Nilson Himlavalvets sällsamheter, Prisma Magnum 1995
Peter Nilson Upptäckten av universum, Stockholm 1975
Peter Noll Den utmätta tiden, Brombergs 1993
Ruth Nilsson, L Thorsell Kvinnoroller genom tiderna, Nacka 1978
Stefan Nordström Charles Darwin - hädare eller hedersman?, Uppsala 1990
Novosti Press Agency Dialectics Is the Soul of Marxism, Moscow 1989
Alf Nyman Filosofiskt och ofilosofiskt, Lund 1935
Magnus Nyman Mellan två bränder, London - Paris 1664 - 1789, i *Från Aten till Los Angeles*, UR, Höganäs 1986
Hugo Odeberg Kristus och skriften, Karlskrona 1970
Ann-Sofie Ohlander Marias döttrar, i *Utsikt mot Europa* (UR), Höganäs 1991
Robert R Palmer Catholics and unbelievers in eighteenth century France, New York 1961
Robert R Palmer Nya tidens världshistoria 1-2, Stockholm 1965
Will Parfitt Kabbala, Borås 1997
Milena Parland Som om de första gesterna vore en bön, Hufvudstadsbladet 3 januari 1996

Blaise Pascal	Tankar I-II, Uddevalla 1957
Ivan Pavlov	Conditioned Reflexes, London 1927
Olaf Pedersen	Medeltidens världsbild, Lund 1977
Adriaan Peperzak, red	Ethics as First Philosophy, London/New York 1995
Joakim Philipson	Ordning, Enhet, Harmoni; Om matematik och konstskapande under medeltiden, i <i>Den sköna geometrin</i> , Värnamo 1985
Giovanni Pico della Mirandola	Om människans värdighet, 1974
Anders Piltz	Medeltidens lärda värld, Eslöv 1998
Anders Piltz	Mellan ängel och best, Smedjebacken 1993
Robert Pirsig	Livet, kärleken och konsten att sköta en motorcykel, Avesta 1977
Alvin Plantinga	The Ontological Argument, New York 1965
Platon	Faidon, Uddevalla 1963
Platon	Gorgias, Uddevalla 1965
Platon	Sokrates' försvarstal, Uddevalla 1963
Karl R Popper	Det öppna samhället och dess fiender, Stockholm 1980-81
Karl R Popper	The Logic of Scientific Discovery, London 1968
Roger Qvarsell	Synen på människan, i <i>Vår bild av verkligheten</i> , Solna 1986
J E Raven	Platons tankevärld, Halmstad 1968
John Rawls	A Theory of Justice, Oxford 1972
Erich Maria Remarque	På västfronten intet nytt, Viborg 1998
Bertil Rolf	Profession, tradition och tyst kunskap, Lund 1991
Franz von Rosenzweig	Der Stern der Erlösung, i <i>Gesammelte Schriften</i> , Haag 1976
Nils Runeby	Los Angeles - västerns metropolis, i <i>Från Aten till Los Angeles</i> , UR, Höganäs 1986
Bertrand Russell	History of Western Philosophy, London 1967
Bertrand Russell	Västerlandets visdom, Borås 1995
Göran Rystad	Folkvandring i vår tid, i <i>Utsikt mot Europa</i> (UR), Höganäs 1991
George H Sabine	A History of Political Theory, London 1968
Sven Sandström m fl	Den sköna geometrin, Värnamo 1985
Francis A Schaeffer	Escape from Reason, Aylesbury 1968
Gershom Scholem	Den judiska mystiken, Stockholm/Stehag 1994
Erland Sellberg	Den florentinska renässansen och humanismen, i <i>Från Aten till Los Angeles</i> , UR, Höganäs 1986
William Shakespeare	Hamlet, Stockholm 1968
Charles Singer	A Short History of Scientific Ideas, Oxford 1966
Peter Singer	Hur ska vi leva? Etik i egennyttans tid, Smedjebacken 1997
Per H Sjöblom	Våra insikers harm, manus
Burrhus F Skinner	Bortom frihet och värdighet, 1973
Hans Skjervheim	Deltagare och åskådare, 1971
Preserved Smith	The Enlightenment, New York 1966
Alexander Solsjenitsyn	En dag i Ivan Denisovitjs liv, Oslo 1974
Herbert Spencer	The Man versus the State, London 1884
Herbert Spencer	Uppfostran i intellektuellt, moraliskt och fysiskt avseende, 1890
Oswald Spengler	Västerlandets undergång, Stockholm 1996-97
Theophil Spoerri	Grundkräfte der Europäischen Geschichte, Hamburg 1951
Carl Stephenson, Bryce Lyon	Mediaeval History, New York, London, Tokyo 1966
Jossi Stern	Bokens folk, Paulton, England 1979
Elisabeth Stiemberg	Sök det radikalt annorlunda!, iDAG 15 mars 1990
Ulla Strängberg	En globetrotter med glödande övertygelse, Akademiker 6/2000
Tore Strömberg	Rättsfilosofins historia i huvuddrag, Malmö 1979
Stig Strömholm, S Nycander	Makten över rätten, Stockholm 1991
Svend Erik Stybe	Idéhistoria, Köpenhamn 1961
Wilhelm Stählin	Mysteriet, en bok om Guds hemlighet, Borås 1994
Sverker Sörlin	Den europeiska identiteten, i <i>Utsikt mot Europa</i> (UR), Höganäs 1991

A.E.Taylor	Aristoteles, Uddevalla 1971
Frederick W Taylor	Principles of Scientific Management, 1911
Henry David Thoreau	Resistance to Civil Government, Boston 1849
Kerstin Thörn	Aten - ett centrum för antikens idéer, i <i>Från Aten till Los Angeles</i> , UR; Höganäs 1986
Alvin Toffler	Framtidsschocken, Lund 1975
Arnold J Toynbee	A Study of History, London 1934 - 1939
Arnold J Toynbee	Kulturen inför domen, 1949
Arnold J Toynbee	Kultureernas historia, Stockholm 1950
Sven Tägil	Wien, Versailles och Jalta, i <i>Utsikt mot Europa</i> (UR), Höganäs 1991
J O Urmson	Aristotle's Ethics, Oxford 1995
Karl Vennberg	Halmfackla, 1944
Lev S Vygotskij	Fantasi och kreativitet i barndomen, Uddevalla 1995
Lev S Vygotskij	Mind in Society, Cambridge Mass., Harvard Press 1979
Max Weber	Den protestantiska etiken och kapitalismens anda, Lund 1978
Weigel, George	The Cube and the Cathedral, New York 2005
Fredric Wertham m fl	Inte bara Hitler, Skillingaryd 1998
Walt Whitman	Democratic Vistas, Washington DC 1871
Albert Wifstrand	Fornkyrkan och den grekiska bildningen, Malmö 1993
Stephen Wolinsky	Upptäck kvantpsykologin, 1998
Georg Henrik von Wright	Att förstå sin samtid, Viborg 1996
Georg Henrik von Wright	Humanismen som livshållning, Trondhjem 1995
Georg Henrik von Wright	Myten om framsteget, Falun 1993
Georg Henrik von Wright	Tanke och förkunnelse, Lund 1964
Georg Henrik von Wright	Vetenskapen och förnuftet, Stockholm 1986
Ingrid Ydén-Sandgren	God morgon, syster Regn, Stockholm 1975
Danah Zohar	Kvantjaget, Falun 1996
Gary Zukav	De dansande Wu-Li-mästarna - En översikt över den nya fysiken, Viborg 1996
Gary Zukav	The Seat of the Soul, 1989
Klas Åmark	Arbetets söner, i <i>Utsikt mot Europa</i> (UR), Höganäs 1991
Sture Öberg	Europas regioner och nätverk, i <i>Utsikt mot Europa</i> (UR), Höganäs 1991